

PAPER DETAILS

TITLE: Osmanli Devri Edirne Camilerinden Ahsap Va'z Kürsüsü Örnekleri

AUTHORS: Senay Özgür Yıldız

PAGES: 99-135

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/152432>

OSMANLI DEVRİ EDİRNE CAMİLERİNDEN AHŞAP VA'Z KÜRSÜSÜ ÖRNEKLERİ

Şenay ÖZGÜR YILDIZ*

Özet

Bu çalışmanın konusunu Osmanlı Devletinin başkenti ve aynı zamanda dönemin önemli siyaset, ilim, kültür ve sanat merkezlerinden biri olan Edirne'de inşa edilen Eski, Muradiye, Üçşerefeli ve Selimiye camilerinin ahşap va'z kürsüleri oluşturmaktadır. Söz konusu camiler bir çok araştırmanın konusu olmuş ve etraflıca incelenmiş olmasına rağmen, içlerinde bulunan va'z kürsüleri bu çalışmalarda, genellikle göz ardı edilmiş ya da sadece birkaç kelimeyle anlatılmıştır. Yazımızda, camilerin önemli litürjik elemanlarından biri olan va'z kürsüleri tanıtılarak bu unsurların da en az içerisinde bulundukları camiler kadar döneminin üslubunu ve sanat anlayışını yansıttıkları ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Va'z kürsüsü, Edirne Eski Camii, Edirne Muradiye Camii, Edirne Üçşerefeli Cami, Edirne Selimiye Camii

Abstract

Ottoman Era Wooden Kursî Samples From Edirne Mosques

The subject of this study is the wooden kursîs (va'z kürsüsü) of Old, Muradiye, Üç Şerefeli and Selimiye Mosques in Edirne, which was one of the important political, scholastic, cultural and art centers and capitals of Ottoman Empire. Despite the fact that the mosques mentioned above have been the subject of different researches and examined comprehensively, their kursîs have been ignored or described in a few words. In this article, the kursîs, which are one of the important liturgical elements in mosques, are introduced and it is aimed to be revealed that they reflect the style and the art understanding of the period not less than the mosques they are in.

Key Words: Kursî, Old Mosque, Muradiye Mosque, Üçşerefeli Mosque, Selimiye Mosque.

* Yard.Doç.Dr., D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Türk İslam Sanatları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e-mail : senay.ozgur@deu.edu.tr

1361 yılında I.Murad (Hüdavendigâr) tarafından fethedilen Edirne Osmanlı mimarlık tarihinin büyük aşamalarını bugün de bütün ihtişamı ile yansıtan üç merkezden biridir. Bursa'dan sonra İstanbul'un fethine kadar Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olan Edirne, sadece Klasik Dönem Osmanlı mimarisinin hazırlayıcısı niteliğindeki bütün unsurları bünyesinde toplayan Üçşerefeli Cami gibi bir yapıyı değil, aynı zamanda Türk ve dünya mimarlık tarihi için kubbe ve yapı konstrüksiyonu bakımından zirveyi temsil eden Selimiye Camii gibi önemli bir şaheseri barındırmaktadır.

Bu yapılar sadece strüktürleriyle değil, litürjik unsurları ve süslemeleriyle de dikkat çekmektedir. Camilerin litürjik unsurları arasında yer alan mihrap, minber, hünkar mahfili, minare gibi unsurlar bir çok araştırmanın ilgi odağı olabildiği halde, camilerde bulunan ve sadece bir mobilya olarak görülen va'z¹ kürsüleri ne yazık ki, müstakil olarak pek incelenmediği gibi bir kitap konusu da olmamıştır. Va'z kürsüleri konusunda bugüne kadar yapılmış çalışmalara gelince, onları şu şekilde sıralamak mümkün: H. Özçiftçi'nin² yüksek lisans tezi olarak hazırladığı İzmir camilerindeki mermer minber ve va'z kürsüleri ile ilgili çalışması, Y. Çoruhlu'nun³, İslam Ansiklopedisi için yazmış olduğu "Kürsü" maddesi, R. Bozer'in⁴ Süleymaniye Camii'nin ahşap işlerini ele aldığı makalesi, G. Apa'nın⁵ Üsküdar sultan camilerinin va'z kürsülerini sunduğu bildirisi, Abdullah Saat'ın⁶ İstanbul selâtin camilerindeki va'z kürsüleri konulu yüksek lisans tezi, H. Örcün Barışta'nın⁷ Osmanlı Dönemi İstanbul cami ve türbelerindeki ağaç işlerini inceleyen kitabı, aynı yazarın İstanbul'daki Zal Mahmut Paşa Camii ve Cevri Kalfa Hacı Mahmut Ağa Camii va'z kürsülerini ele almış olduğu bildirisi,⁸ Konya'daki Kapı Camii'nin va'z kürsüsünü incelemiş olduğu bildirisi⁹

¹ Türkçe literatürde "vaaz", "vaiz" gibi yazılışlarıyla karşılaştığımız kelimeyi Arapça bir kelime olduğu için biz, aslına uygun olarak "va'z" şeklinde yazmayı tercih ettik. Bu konuda beni uyaran ve fikirleriyle çalışmama yön veren Sayın Hocam Prof. Dr. Hakkı Önkal'a , çizimleri yapan Yüksek Lisans öğrencim Seray Akın Ürkmez'e çok teşekkür ederim.

² H. Özçiftçi, *İzmir Camilerinde Mermer Minberler ve Vaaz Kürsüleri*, (Ege Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir 1997.

³ Y. Çoruhlu, "Kürsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.573-574.

⁴ R. Bozer, "Süleymaniye'nin Ahşapları", *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2007, s.229-330.

⁵ G. Apa, "Üsküdar Sultan Camilerinde Vaaz Kürsüleri", *Üsküdar Sempozyumu VI* <http://www.uskudar.bel.tr/tr-tr/bilgi/sayfalar/Sempozyum.aspx?SymposiumID=2>, s.251-270.

⁶ A. Saat, *İstanbul Selâtin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.

⁷ H. Ö. Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri*, Ankara 2009.

⁸ Ay. yaz., "Osmanlı İmparatorluğu Geç Dönem Ağaç İşlerinin Eyüp Sultan'dan Seçkin Örnekleri", *Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, İstanbul 2003, s.84-89.

ve “Klasik Dönem İstanbul Camilerinden Bazı Vaız Kürsüleri”¹⁰ adlı makalesi. Bu çalışmaların dışında doğrudan va'z kürsülerini konu alan yayınlara rastlamadık.

Çalışmamızın ana konusunu, Edirne Eski, Muradiye, Üçşerefeli ve Selimiye camilerinin va'z kürsüleri teşkil etmektedir. Söz konusu camiler bir çok genel araştırma ve müstakil araştırmalarda bütün yönleriyle incelendikleri halde, va'z kürsülerinin genellikle bahsi dahi geçmemiş veya “görölmeye değer bir kürsü” ya da “güzel bir vaaz kürsüsü” şeklinde kısa ifadelerle geçiştirilmiştir. Bu makalenin amacı, yukarıda adları geçen yapıların bir köşesinde bulunan ve gözden kaçan va'z kürsülerinin ince işçilikleri ile en az camilerin içindeki diğer unsurlar kadar döneminin zevk ve sanatını yansıttıklarına dikkat çekmektir.

Va'z kürsüsü kavramının açıklamasına geçmeden önce bu unsurla ilişkili olan “va'z” ve “va'iz” kavramlarını kısaca hatırlamak uygun olacaktır. Va'z, camilerde ya da topluca ibadet yapılan yerlerde dini ve sosyal konularda cemaatin aydınlatılması amacıyla, yapılan konuşmalara verilen addır. Genellikle nasihat içeren va'zlar, hutbenin aksine herhangi bir yerde ve zamanda icra edilebilir. Va'z'ı icra eden kişiye ise va'iz denir. Va'izlik XI. yy. da kurumsallaşarak günümüze kadar gelmiş bir müessesedir.¹¹ Kaynaklarda va'z kürsüsünün daha çok “kürsü” ifadesi ile tanımlandığı görölmektedir.¹² Buna göre mevcut kaynaklardan hareketle bir mimari unsur olan va'z kürsüsü, camilerde va'iz ve ders vereceklerin oturmasına mahsus, zeminden biraz yüksekçe tutulmuş, üstüne birkaç basamaklı bir merdivenle çıkılan, hareketli ya da sabit kürsülere verilen isimdir denilebilir. Harimde bir tek va'z kürsüsü bulunuyorsa bu kürsü genellikle mihrabın solunda yer alır. Ancak bazen camilerde birden çok va'z kürsüsü de bulunabilmektedir.

Va'z kürsüsü yerine de kullanılan “kürsü” kelimesinin asıl şekli Arapça “kürsi”¹³ olup, sözlükte “yüksekçe yer, taht, makam, vazife, hükümet merkezi, başkent, kaide, ayaklık, mesnet, arş-ı a'zam'ın altında bir düzlükte olan, levh-i mahfûz'un

⁹ Ay. yaz., “Selçuklu Ahşap İşçiliğinden Bazı Örnekler ve Tanınmış Birkaç Parça Üzerine”, *I-II Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s.87-108.

¹⁰ H. Ö. Barışta, “Klasik Dönem İstanbul Camilerinden Bazı Vaız Kürsüleri”, *Cumhuriyet'in 80. Feth'in 550.Yılında İstanbul'a Armağan, İstanbul 2004*, s.68-72.

¹¹ Bu konuda bilgi için bkz. B. Radtke, “WA'IZ”, *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), Vol. XI, (Fasc. 179-180), Leiden 2000, p.56; J.P.Berkey, “Storytelling, Preaching, and Power in Mamluk Cairo”, *Mamluk Studies Review*, Vol. 4, Chicago 2000, pp.53-73.

¹² “Kürsü” nün tanımları için bkz. C. E. Arseven, “Kürsü”, *Sanat Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1950, s.1199-1200; Cl. Huart, J. Sadan, “Kursi”, *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), Vol. XI, (Fasc. 179-180), Leiden 2000, p.509. M. Sözen, U. Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1992, s.145; Y. Çoruhlu, *a.g.m.*, s.573-574.

¹³ Y. Ş. Yavuz, “Kürsi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.572-573. “Kürsi” kelimesinin Arapçaya Aramcadan geçtiği düşünülmektedir. Bilgi için bkz. Cl. Huart, J. Sadan, *a.g.m.*, s.509.

bulunduğu yer, sedir”¹⁴ gibi anlamlara gelir. Bu kelimenin ayrıca “*Bir şeyin aslı, üst üste konulmuş veya çeşitli parçalardan oluşturulup üzerinde oturulan sandalye*”¹⁵ gibi anlamları da vardır. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde, el-Bakara 2/255 ve Sâd 38/34 surelerinde geçmektedir.¹⁶ Tefsirciler onun adı geçen surelerdeki anlamının taht olduğu konusunda uzlaşmaktadır.¹⁷

Camilerde va'z kürsüsü kullanımının ne zaman başladığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte en erken tarihli kürsü olarak Tûrisînâ St. Catherine Manastırı içindeki camide bulunan Fatımi dönemine ait kürsü kabul edilmektedir.¹⁸ İlk örneklerinin Fatımiler döneminden itibaren yaygınlık kazanmaya başladığı ileri sürülmekle birlikte, büyük ihtimalle ahşap malzemeyle yapılmış olan bu unsurlar ne yazık ki, günümüze kadar varlıklarını koruyamamışlardır. Bu nedenle ilk örneklerin form ve süslemeleri konusunda bir fikirde bulunmak da oldukça zordur.

Gerek fonksiyonları, gerekse de unsurları bakımından kendisinden sonraki dönemlerde inşa edilecek olan camilere bir çok bakımdan örneklik teşkil etmiş olan Medine'deki Mescid-i Nebevî'de Hz. Peygamber'in halka va'z verirken bir hurma kütüğüne dayandığı rivayet edilmektedir. Daha sonra kendisinin yorulduğunu gören insanlar Hz. Peygamber için ılgın ağacından üç basamaklı bir minber yaptırmışlardır. Bu minber başlangıçta bugünkü anlamda sadece Cuma ve bayram hutbesinin okunduğu bir yer olmamıştır, gerektiğinde taht veya kürsü olarak da kullanılmıştır. Her ne kadar ilk ortaya çıktığında minber ile va'z kürsüsü aynı manada kullanılmış gibi görünse de, Emeviler Döneminden itibaren siyasi otoriteyi de temsil etmeye başlamasıyla birlikte minberin önemi artmış, buna mukabil va'z kürsüsü ise camilerde sadece va'z ve ders vermek için kullanılan bir unsur olarak günümüze kadar gelmiştir.

Anadolu'da, günümüze intikal eden en erken tarihli va'z kürsüsü örneklerinin XV. yüzyıldan olduğu görülmektedir. Selçuklular ve Beylikler dönemine ait va'z kürsüsü örnekleri hakkında ne yazık ki bilgi sahibi değiliz. Günümüzde va'z kürsüsü, va'z, dini konularda açıklayıcı bilgiler ve nasihatler için kullanıldığı gibi mevlit törenlerinde mevlithanların Süleyman Çelebi'nin “Vesîletü'n Necât”ını, halkın mevlit diye tanıdığı ünlü na'tını okumaları, ramazanlarda Kur'an-ı Kerim mukabeleleri için de kullanılması gibi hususları göz önünde bulundurarak Erken Osmanlı döneminde özellikle Osmanlı devletinin kuruluş yıllarında, bu unsurların gezici dervişler tarafından da kullanılmış olabileceği akla yakın görünmektedir. Ancak ne yazık ki, bu dönemden Bursa'da kalan camilerin deprem ve yangın gibi felaketler geçirmeleri, o dönemlerde de ahşap malzeme olması beklenen bu va'z kürsülerinin günümüze kadar orijinal halleriyle

¹⁴ F. Devellioğlu, *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Haz. A. S. Güneyçal), 13. Baskı, Ankara 1996, s.537.

¹⁵ Y. Ş. Yavuz, *a.g.m.*, s.572.

¹⁶ Ay.yaz., *a.g.m.*, s.573; Cl. Huart, J. Sadan, *a.g.m.*, s.509.

¹⁷ Bilgi için bkz. Cl. Huart, J. Sadan, *a.g.m.*, s.509.

¹⁸ Y. Çoruhlu, *a.g.m.*, s.574.

ulaşamadıklarını göstermektedir.¹⁹ Fakat Erken Osmanlı dönemine tarihlenen camilerin kapı kanatları, pencere kapakları, minber gibi itinalı ağaç işçiliğinin olduğu unsurlarına baktığımızda ve özellikle günümüze sağlam bir şekilde intikal eden va'z kürsüsü örneklerini göz önünde bulundurduğumuzda, bu va'z kürsülerinin de camilerde yer alan en az diğer unsurlar kadar itinalı bir işçiliğe sahip olduğunu düşünmek muhtemelen bizi yanıltmayacaktır. Çalışmamız dahilinde ele aldığımız dört örneği dönem özelliklerinin daha iyi anlaşılması açısından kronolojik sırayla incelemeyi uygun gördük.

ESKİ CAMİ VA'Z KÜRSÜSÜ

Va'z kürsüsünün tanıtımına geçmeden önce kürsünün içinde yer aldığı camiden de kısaca bahsetmek yararlı olacaktır.

1403 yılında Emir Süleyman Çelebi tarafından inşasına başlanan ve 1414 yılında Çelebi Sultan Mehmed tarafından tamamlanan Eski Cami²⁰ ulu camiler grubuna dahil edilen bir yapıdır.²¹

Harim, dört paye üzerine oturan dokuz adet birbirine eşit büyüklükte kubbelerle kapatılmıştır. Taçkapıdan girdikten sonra yer alan ilk kubbenin üzerinde fener vardır. Bir avlusu olmayan caminin kuzeyde beş birimli son cemaat revakı bulunmaktadır. Caminin duvarı üstünden yükselen tek şerefeli minare yapının orijinal minaresidir. O. Aslanapa, her şerefesine ayrı yollarla çıkılan iki şerefeli minaresinin Sultan II. Murad tarafından yaptırıldığını ifade etmektedir.²² E. H. Ayverdi de Bâdi Efendi'nin görmüş olduğu risalede, bu minarenin Sultan II. Murad tarafından yaptırıldığından bahsedildiğini belirtmektedir.²³ R. Osman ise bu minarenin Çelebi Sultan Mehmed'in ilavesi olduğunu yazmaktadır.²⁴ 1745 yılındaki yangında ve 1752

¹⁹ 2008 yılında başlatmış olduğumuz “18.Yüzyıl Öncesi Osmanlı Dönemi Bursa, Edirne ve İstanbul Camilerindeki Va'z Kürsüleri” isimli projemiz çerçevesinde Bursa’da incelemelerde bulunduğumuz 63 adet caminin hiç birisinde döneme ait orijinal va'z kürsüsü örneği tespit edilememiştir. Bu unsurların günümüze ulaşmamış olması yukarıdaki görüşümüzü teyit etmektedir. Sonraki yüzyıllarda yapılan ve dikkat çekici uygulamalar olan bazı va'z kürsüsü örnekleri başka bir makalemizde yayınlanacaktır.

²⁰ R. Osman, caminin inşaatın bitiminde Çelebi Sultan Mehmed'in emriyle “*Süleymaniye Camii*” olarak isimlendirildiğini, daha sonra “*Ulu Cami*” adını aldığını, iki buçuk yüzyıldan bu yana da “*Eski Cami*” ya da “*Câmi-i Atik*” olarak anıldığını bildirmektedir. Bkz. R.Osman, *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, (Sad. Ülkü (Ayan) Özsoy, Ankara 1999, s.59.

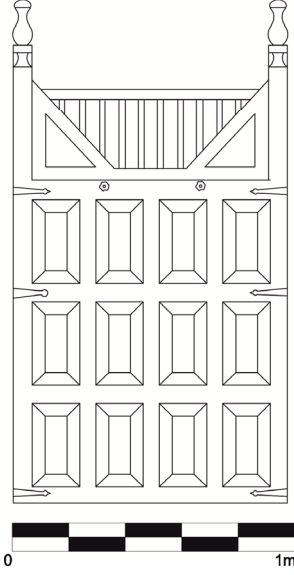
²¹ O. Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949, s.6-7; ay.yaz., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s.45-47; Yapının inşa kitabesi ve diğer kitabeleriyle ilgili bkz. B. Karamağaralı, “Edirne Eski Camii’nin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri”, *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 2006, Tıpkı Basım, s.331-336.

²² O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*..., s.47.

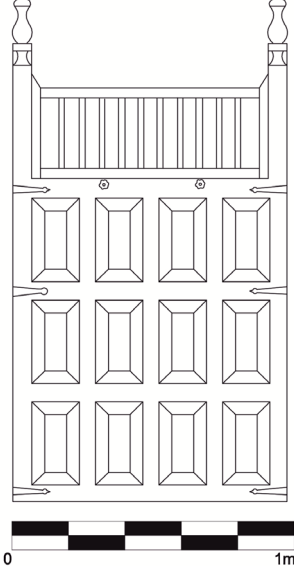
²³ E. H. Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451)*, İstanbul 1972, s. 150.

²⁴ R. Osman, *a.g.e.*, s.60, Şek. 47, s.65.

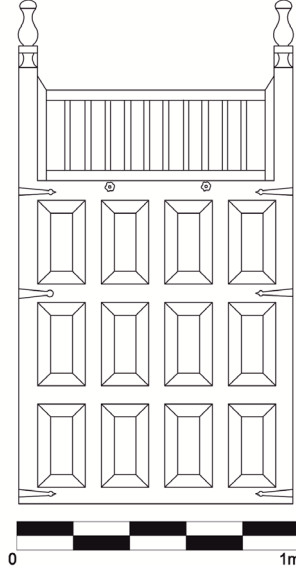
yılındaki depremde oldukça hasara uğramış olan yapı, onarım kitabesinden de anlaşıldığı gibi 1753 yılında Sultan I. Mahmud tarafından tamir ettirilmiştir.²⁵ 1850 yılında çıkan başka bir yangında da minarelerin taşları yanmış, bazıları da dökülmüştür.²⁶ Ayrıca 1924 ve 1934 yıllarında da esaslı onarımlar geçirmiştir.²⁷ Ayverdi'nin vermiş olduğu bilgilerden yapının 1965 yılında da onarıldığı anlaşılmaktadır.²⁸ Yakın tarihli bir başka tadilat ise 2005 yılında gerçekleşmiştir.²⁹

Şek.1 Edirne Eski Camii
Va'z Kütüsü Ön
Görünüşü

Şek.2 Edirne Eski Camii
Va'z Kütüsü Sol Yan
Görünüşü

Şek.3 Edirne Eski Camii
Va'z Kütüsü Sağ Yan
Görünüşü

Caminin geçirmiş olduğu yangın ve deprem gibi felaketlerin ardından bir çok defa onarıma tabi tutulduğunu gösteren bu verilerin arasında harimde, hünkar mahfiline yakın doğu duvarı önünde bulunan Hacı Bayrâm-ı Velî'nin³⁰ makam kürsüsü olarak da bilinen va'z kürsünün onarıldığına ya da yeniden yapıldığına dair bir bilgiye

²⁵ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.159-160.

²⁶ R. Osman, *a.g.e.*, s.63.

²⁷ O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri...*, s.10-11.

²⁸ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.153.

²⁹ Bu bilgi Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğünde görevli Sanat Tarihçisi Utku Musa Suna'dan alınmıştır. Kendisine teşekkür ederiz.

³⁰ Bayramiyye tarikatının kurucusu olan Türk mutasavvıfıdır, bkz. N. Azamat, "Hacı Bayrâm-ı Velî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s.442-447.

rastlayamadık.³¹ İncelemiş olduğumuz kaynaklarda bu unsurdan sadece Hacı Bayrâm-ı Velî'nin makamı ve kürsüsü olarak bahsedilmektedir. Bu durumda aksi ispatlanana kadar söz konusu unsurun dönemine ait orijinal bir va'z kürsüsü olduğunu kabul etmek gerekir.

Sultan II. Murad'ın daveti üzerine Edirne'ye gelen Hacı Bayrâm-ı Velî'nin va'z verdiği kürsüden Evliya Çelebi Seyahatnamesinde şu şekilde bahsetmektedir: *"Bu camide Hacı Bayram-ı Velî i'tikafa girerek çok ibadet edip nice yüz bin insanı vaaz ve nasihatlerle irşad etmiştir. Hâlâ mübârek kürsüleri teberrüken bir köşede durur. Bir kimsenin, o kürsiye çıkarak vaaz ve nasihat etmeye gücü yetmez. Zira erenler mekânıdır."*³²

R. Osman³³ : *"Padişah mahfiline yakın cenaze penceresi yanında eski bir kürsü olup Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri bu kürsüden vaazda bulunduğundan saygı için diğer vâiz efendiler bu kürsiye çıkmazlar."* diyerek Evliya Çelebi'ye benzer bir açıklamada bulunmuştur.

E. H. Ayverdi³⁴ ve B. Karamağaralı³⁵ da sadece Hacı Bayrâm-ı Velî'nin kürsüsünün varlığından bahsetmiştir. Bu bilgilerin dışında kaynaklarda va'z kürsüsü ile ilgili herhangi bir bilgiyle karşılaşmadık.

Verilen bilgilerden va'z kürsüsünün Hacı Bayrâm-ı Velî'den sonra bir daha kullanılmadığı anlaşılmaktadır. Camide ikinci bir va'z kürsüsünün varlığı da bunu kanıtlar.

1.78 m. Yüksekliğinde ve 0.97 m. x 0.98 m. ebatlarında prizmatik bir gövdeye sahip kürsü oldukça kısa tutulmuş 0.03 m. yüksekliğinde kare kesitli ayaklar üzerinde yükselmektedir. (Fot.1, Şek.1). Kürsü gövdesinin ön ve yan yüzleri simetrik olarak düzenlenmiştir. (Fot.2, 3, Şek.2, 3) Gövde yatay dikdörtgen panolarla üç bölüme ayrılmıştır. Her bir bölümün içinde iç içe geçmiş dikdörtgenlerden oluşan dörder adet tabla yer almaktadır. Toplamda her bir yüzde on iki adet dikdörtgen tabla bulunmaktadır. Dikdörtgen panoların etrafı çift sıra daha açık renk ahşapla konturlanmıştır. Açık renk ahşap uygulaması içteki kartuşların etrafında da dikkati çekmektedir. Gövdeden

³¹ Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğünde görevli Sanat Tarihçisi Utku Musa Suna'dan almış olduğumuz bilgilerden restorasyonlarda va'z kürsüsü gibi unsurlara çok fazla müdahale edilmediği, sadece bazı ufak onarımlarının gerçekleştirildiği ,verniklendikleri ve eğer varsa ahşap kurtlarının temizlendiği anlaşılmaktadır.

³² Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, Haz. S.A.Kahraman-Y.Dağlı, C. 3, 2.Kitap, İstanbul 2006, s.561.

³³ R. Osman, *a.g.e.*, s.63.

³⁴ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.158.

³⁵ B. Karamağaralı, *a.g.m.*, s.332.

korkuluk kısmına geçişte ön ve yan yüzlerde ikişer adet kulp yer almaktadır. Kürsünün arka yüzünde, korkuluğun alt kısmında kalan bölümünün her hangi bir özelliği yoktur, düz bir pano şeklindedir.

En üstte yer alan korkuluk şebekesinin ön yüzünde, yan yüzlerden farklı olarak şebekenin tam ortasında bir eğim vardır, burası adeta altıgenin bir yarısına tekabül edecek şekilde düzenlenmiştir. Bu bölümün köşelerinde iki adet üçgen bulunmaktadır. Üçgenlerin iç kısmı da yine daha açık renkte bir ahşapla dolgulanmıştır. Yan ve arka yüzlerde yer alan korkuluk şebekesi 10 adet dikey ahşap çubuktan oluşmaktadır. Korkuluğun dört köşesinde alt kısımları pahlanmış babalar üzerinde sade topuzlar vardır. Kürsünün oturma yeri korkuluk başlangıcı ile aynı kottadır, ayrıca bir seki yoktur. Bu alan turkuvaz bir örtü ile örtülmüştür. Bugün, Hacı Bayrâm-ı Velî'ye olan saygıdan dolayı kullanılmayan bu kürsünün oturma yerine ulaşmak için bir merdiveni bulunmamaktadır. Kullanılmadığı için bir rahlesi de yoktur. Ancak kullanıldığı dönemde sökülüp takılabilir bir merdiveni ve rahlesinin olduğunu tahmin etmek mümkündür. Va'z kürsüsünün üzerinde "*Makam-ı Hacı Bayrâm-ı Velî*" ibaresi duvara sülüs hatla istif edilmiştir. (Fot. 4).

E. H. Ayverdi, 1745 yılındaki yangında caminin içinin oldukça fazla zarar gördüğünü minber ve mihrap gibi unsurlarının da yandığından bahsetmektedir. Ancak va'z kürsüsünün varlığından bahsetmekle birlikte, bu unsurun akıbeti hakkında bir bilgi vermemektedir.³⁶ Va'z kürsüsü taşınabilir bir unsur olduğu için yangın sırasında muhtemelen caminin içinden ilk çıkarılan ve kurtarılan objelerden biri olabileceği akla gelmektedir. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu konu ile ilgili veri ve delil yetersizliği söz konusudur. Bu yüzden elde mevcut bilgilere göre, Evliya Çelebi'nin de bahsetmiş olduğu Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kullanılmış olan bu va'z kürsüsünü, şimdilik orijinal kabul edip XV.yy'a tarihlendirebiliriz.

MURADIYE CAMİİ VA'Z KÜRSÜSÜ

Muradiye Camii plan tipi itibarıyla en çok tartışılan yapı grubunun önemli örneklerinden biridir. Son olarak D. Kuban'ın³⁷ "*imaret-zaviye*" diye nitelendirdiği bu yapı grubu için daha önce S. Eyice³⁸ "*zaviyeli camiler*" tanımını kullanmış ve bu ifadenin araştırmacılar arasında yerleşmesini sağlamıştır.

II. Murad tarafından yaptırılmış olan bu yapıdan Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesinde Gazi Murad Bey Camii olarak söz etmektedir. Evliyâ, burasının

³⁶ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.154-156.

³⁷ D. Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007, s.75-80.

³⁸ S. Eyice, "İlk Osmanlı Devri'nin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zâviyeler ve Zâviyeli – Camiler", *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, Ekim 1962 – Şubat 1963, No: 1-2, İstanbul 1963, s.3-80.

başta bir Mevlevihane olarak yapıldığından ve daha sonra da minber ve minare eklenerek cami haline getirildiğini yazar. Ancak Mevlevihaneden ne zaman camiye dönüştürüldüğüne dair bir tarih vermemektedir. Caminin dışında bulunan Mevlevihane sonradan inşa edilerek külliye eklenmiştir.³⁹

Cami, Mevlevi tekkesi, semahane, imaret, çeşme ve mektepten oluşan bir külliye parçasıdır.⁴⁰ Günümüze bu yapılardan sadece haziresiyle birlikte cami sağlam bir şekilde intikal edebilmiştir.⁴¹ Taçkapısı üzerinde yer alan kitabe inşa tarihi olarak 1435-36 tarihleri bulunmakla birlikte bugün kayıp olan vakfiyesinde 1427 tarihinin olduğu bilinmektedir.⁴² Bazı kaynaklarda vakfiyenin tarihinin, bazılarında ise kitabe üzerindeki tarihin verildiği dikkati çekmektedir.⁴³ Ayverdi, inşa tarihi olarak vakfiyedeki tarihin esas alınması gerektiğini belirtmektedir.⁴⁴ Biz de yapıya ait vakfiyenin tarihinin esas alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Zaviyeli plan şemasına sahip caminin güney-kuzey ekseninde yer alan harimi ve dağılım mekanının üzeri birer adet kubbe ile kapatılmıştır. Yanlardaki tabhanelerin üst örtüsü olarak yine birer adet kubbe dikkati çekmektedir. Kuzeyinde ise beş birimli son cemaat yeri bulunmaktadır. Yapının tek şerefeli minaresi kuzeybatıda yükselmektedir. Zamanında minarenin çinilerle kaplı olduğu, ancak 1752 depreminde yıkıldığı ve Sultan I. Mahmud tarafından onarılan minarenin eski şeklinde yapılmadığını kaynaklardan öğrenmekteyiz.⁴⁵ Günümüze intikal eden minare defalarca onarılmıştır.⁴⁶

Va'z kürsünse gelince, bu unsur harimde mihrabın solunda, doğu duvarının önünde yer almaktadır. Kürsü 1.50 m. yüksekliğinde ve 0.82 m. x 0.83 m. ebatlarında prizmatik bir gövdeye sahiptir. (Fot. 5, Şek. 4). Ceviz ağacından ve kafes oyma tekniğinde yapılmış olan gövdesi 0.23m. yüksekliğinde ve 0.055 x 0.055m. ölçülerinde

³⁹ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.566; S. Eyice, bu yapıdan “*Murad zâviyesi*” diye bahsetmektedir bkz. “İlk Osmanlı Devri’nin ...”, s.39; R. Osman, Muradiye Camii’nin diğer adının “*Mevlevihane Camii*” olduğunu belirtmiştir. Bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.75.

⁴⁰ O. N Peremeci, *Edirne Tarihi*, 2. Basım, Edirne 2011, s.59; O. Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri...*, s.90.

⁴¹ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s. 405.

⁴² N. Ç. Akçıl-C. Özer, “Murâdiye Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul 2006, s.199.

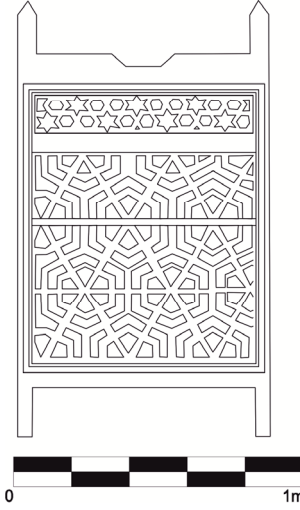
⁴³ O. Aslanapa, iki ayrı çalışmasında farklı tarihler vermektedir: 1426 tarihi için bkz. *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s.54. Yazar başka bir eserinde ise inşa tarihi olarak 1436 yılını göstermektedir bkz. O. Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri...*, s.83; R. Osman, taçkapı üzerinde 1433 tarihinin yer aldığını ve bunun inşa tarihi olduğunu belirtmektedir bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.76.

⁴⁴ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.415.

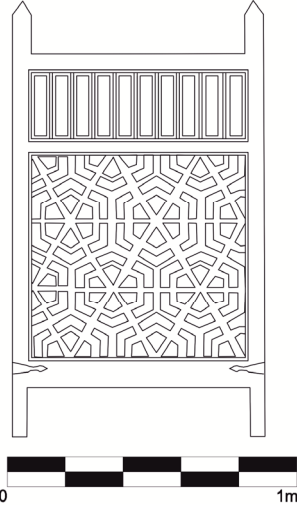
⁴⁵ O. N. Peremeci, *Edirne Tarihi*, 2. Basım, Edirne 2011, s.58; O. Aslanapa, *Edirne’de Osmanlı Devri...*, s.88.

⁴⁶ Ayverdi, *a.g.e.*, s.415; R. Osman, *a.g.e.*, s.76.

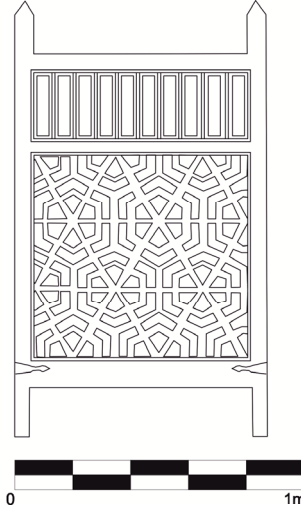
kare kesitli ayaklar üzerine oturmaktadır. Gövde ön ve yan yüzlerde simetrik olarak düzenlenmiştir. (Fot. 6, 7). Kafes tekniğinde iç içe geçen altıgenlerden oluşan ve sonsuz gelişen geometrik bir şemaya sahip olan kompozisyonun merkezinde altı kollu yıldız motifi yer almaktadır. (Şek. 5, 6). A. Ersoy⁴⁷, buradaki geometrik düzenlemenin sekizgenlerden oluştuğunu ifade etmektedir. Ancak geometrik kompozisyon altıgenlerden müteşekkildir. (Fot. 8). Va'z kürsüsü kafes tekniğinin oldukça ince işçilik sergileyen güzel örneklerinden biridir. Hatta Y. Çoruhlu⁴⁸, bu kürsünün ahşap örneklerin en güzellerinden bir olduğunu öne sürmektedir. E. H. Ayverdi de : “ *Çinisi, mihrâbı, kalemi, ahşâb aksâmıyle bu câmi'in süslemesinin başlı başına bir 'âlem olduğu anlaşılmaktadır*”⁴⁹ diyerek Muradiye Camii karşısındaki hayranlığını gizlememiştir.

Şek.4 Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Ön Görünüşü

Şek.5 Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Sol Yan Görünüşü

Şek.6 Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Sağ Yan Görünüşü

Gövdenin üst kısmında yer alan korkuluk bölümü ön yüzde, yan ve arka yüzlerden farklı olarak düzenlenmiştir. Ön yüzde gövdenin üst kısmında, iki kalın ahşap bölmenin arasında kafes oyma tekniğinde iki sıra altıgen ve altı kollu yıldızlardan oluşan geometrik bir kompozisyon bulunmaktadır. Alt sırada ikiyeşerli kompozisyonlardan oluşan yedi adet altıgenin arasında dört adet yıldız motifi yerleştirilmişken; üst sırada aynı düzenleme ile yedi altıgenin arasında üç adet yıldız

⁴⁷ A. Ersoy, *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul 1993, s.29, 64.

⁴⁸ Y. Çoruhlu, *a.g.e.*, s.574.

⁴⁹ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.408.

motifi vardır. Köşelerdeki yarım motiflerden bu düzenlemenin de sonsuz gelişen şema anlayışına göre tasarlandığı görülmektedir. Bu bölümün üstündeki kısmın ortası meyillidir. Va'z kürsünün yan yüzlerindeki korkuluk şebekesinde dikey olarak yerleştirilmiş dokuz adet orijinal ahşap çubuk bulunurken, arka yüzdeki çubukların sonradan değiştirildiği görülmektedir. Korkuluk bölümünün altında kalan arka kısmı düz bir pano ile kapatılmıştır. Korkuluğun dört köşesinde alt kısımları pahlanmış babaların üzeri topuzlarla değil de konik tarzda nihayetlendirilmiştir. Kürsünün oturma yeri korkuluk başlangıcı ile aynı kottadır, ayrıca bir seki yoktur. Buraya ulaşmak için sade portatif bir merdiven bulunmaktadır. Bizim yapıyı ziyaret ettiğimiz dönemde kürsünün bir rahlesi yoktu, ancak A. Ersoy'un fotoğrafında⁵⁰ portatif mermer bir tabla dikkati çekmektedir. Muhtemelen dönemde kürsünün portatif bir rahlesi de vardı.

E. H. Ayverdi, kürsü ile minber arasındaki benzerlik nedeniyle her iki unsurun aynı döneme ait olduğunu ifade etmiştir.⁵¹ N. Ç. Akçıl ve C. Özer'de minber ve vaaz kürsüsünün devrinin ağaç işleri olarak dikkat çektiğini belirtmektedir.⁵² A. Ersoy, ön kısmın onarılarak orijinalliyini kaybettiğini ve bu kürsünün XV.yy.dan günümüze kalan tek örnek olduğunu öne sürmektedir.⁵³ Biz kürsünün ön kısmında orijinalliyini kaybettirecek kadar büyük onarım izlerini göremedik, bu konu ile ilgili yazılı bir belge ile de karşılaşmadık, zaten kürsünün onarılan kısımlarındaki renk farkı kendini belli etmektedir, bazı kısımları ile arka kısmı da bunların arasındadır. Kürsünün XV. yy.dan kalan tek örnek olduğu konusuna da kuşku ile yaklaşıyoruz, çünkü Eski ve Üçşerefeli camilerin kürsüleri de onarılmış olmalarına rağmen XV.yy'a ait örnekler gibi görünmektedir.

Muradiye Camii gibi camiler ilk inşa edildiklerinde Cuma cami olarak yapılmadıkları için başlangıçta bu camilerde Cuma namazı kılınmadığından dolayı minber de yoktu. Ancak Bursa Yeşil Camii örneğinden bildiğimiz gibi bu yapılar her ne kadar başlangıçta imaret-zaviye amacıyla yapılmış olsalar da bir süre sonra camiye çevrildikleri görülmektedir. Dolayısıyla minberle malzeme ve üslup açısından benzerlikler taşıyan va'z kürsüsünün de minber gibi yapı hemen inşa edildiğinde değil de biraz daha geç, XV.yy.ın ikinci yarısı gibi camiye getirildiğini söylemek mümkün.

⁵⁰ A. Ersoy, *a.g.e.*, bkz. Res.50, s.157.

⁵¹ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.410.

⁵² N. Ç. Akçıl, C. Özer, *a.g.m.*, s.200.

⁵³ A. Ersoy, *a.g.e.*, s. 29, 64.

ÜÇŞEREFELİ CAMİ VA'Z KÜRSÜSÜ

Sultan II. Murad'ın 1437-1447 yılları arasında yaptırdığı⁵⁴ Üçşerefeli Cami, Mimar Sinan tarafından ortaya konulacak camilerin ana fikrini gerçekleştiren bir yapı olarak oldukça önemlidir. Mimar Sinan burada bir başlangıç halindeki toplu mekan iradesini olgunlaştırıp, nihai şeklini vererek Edirne Selimiye Camii ile zirveye taşıyacaktır. İnşa edildiği dönemde külliye camiden başka bir medrese ve bir imaret mevcuttu. Camiden bağımsız olarak inşa edildiği düşünülen dârü'l-hadis için G. Goodwin, Osmanlı topraklarında inşa edilen ilk dârü'l-hadistir ifadesini kullanmıştır.⁵⁵ A. Yardım ise Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında Bursa ve İznik'te de dârü'l-hadislerin olabileceğini öne sürerek, Edirne'deki dârü'l-hadisin Osmanlı topraklarındaki ilk dârü'l-hadis değil de, ilk “özel öğretim kurumu” olma özelliğine sahip olduğunu belirtmektedir.⁵⁶

Harimin üzerini örten büyük kubbe ikisi bağımsız, dördü duvara bitişik payeler üzerine oturmaktadır ve yanlara doğru çapları daha küçük olan ikişer kubbe ile genişletilmiştir, aradaki üçgen boşluklara ise birer koltuk kubbesi yerleştirilmiştir. Kuzeyde ortasında şadırvanı olan dört tarafı revaklarla çevrili dikdörtgen bir avlu mevcuttur. Avlunun dört köşesindeki minareler o güne kadar Osmanlı topraklarında bir ilktir. Bu yapıyla birlikte minare sayısı ikiden dörde çıkarılmıştır. Üç şerefeli olan minare, şerefelerine ayrı yollardan ulaşılması ve o zamana kadar yapılan en yüksek minare olması bakımından yeni bir denemenin ürünüdür. Bu minare aynı zamanda camiye ismini de vermiştir.⁵⁷

1732 yılındaki yangında ve 1748 yılındaki depremde olmak üzere birkaç kez hasar görmüş olan yapı, Sultan I. Mahmud tarafından onarılmıştır.⁵⁸

⁵⁴ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2. Basım, İstanbul, 1989, s.234-238. Ay. yaz., *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s.66; O. Aslanapa bir başka eserinde inşa tarihi olarak 1438-1447 yıllarını vermektedir bkz. O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri...*, s.14 ; R. Osman, taçkapı üzerindeki Arapça ibarede caminin inşaatının bitiş tarihi olarak 849 (M. 1445) tarihi yazılı olduğu halde, bu tarihin 851 (M. 1447) olarak bilindiğini ifade etmektedir bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.57; Ancak E. H. Ayverdi, bu tarihin başlama ve bitiş tarihine değil de, kapı kemerinin bağlanıp taşın konulduğu seneye işaret ettiğine dikkat çekmektedir. Ayverdi'nin yapının inşa tarihi ile ilgili vermiş olduğu farklı tarihleri için bkz. E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.458-459; G. Goodwin, 841 (M. 1438) ile 851 (M. 1447) tarihleri arasında inşa edildiğini belirtmektedir. bkz. G. Goodwin, *A History of Otoman Architecture*, London 1971, s. 97.

⁵⁵ G. Goodwin, *a.g.e.*, s.101.

⁵⁶ Bilgi için bkz. A. Yardım, “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler”, *Ekrem Hakkı Ayveri Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 56-119.

⁵⁷ R. Osman cami ilk açıldığında “*Yeni Muradiye*” isminin verildiğini, daha sonra “*Yeni Cami*” olduğunu ve üç yüzyıldan beri de “*Üç Şerefeli*” olarak bilindiğini belirtmektedir bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.48.

⁵⁸ G. Goodwin, *a.g.e.*, s. 97.

1752'de gerçekleşen büyük Trakya depreminden sonra cami oldukça harap olmuş, bir çok yeri ve minareleri de belli bir seviyeye kadar yıkılmıştır. Bu depremden sonra yapıdaki hasarı tespit etmek için 1759 ve 1763 yıllarında olmak üzere iki kez keşif yapılmıştır. Deprem Sultan I. Mahmud döneminde olmuş, ancak Sultan kısa bir süre sonra vefat edince yerine geçen Sultan III. Osman konu ile pek ilgilenmemiş, kendisinden sonra tahta çıkan Sultan III. Mustafa bu keşifleri yaptırmıştır. E. H. Ayverdi,⁵⁹ bu keşifteki tespitleri 163 maddede belirtmiştir. Bu maddelerin arasında ahşap işleri ile ilgili onarılması gereken yerler aşağıdaki gibi tespit edilmiştir: "*Pencere çerçeveleri, müezzin mahfili, maksureler ve trabzan, hüncar mahfilinin kafesleri, kapı tamiri, şadırvanın ağaç parmaklıkları, avlu kapılarının tamiri.*" Ayrıca onarımı yapılacak bu yerlerle ilgili aded, ölçü ve akçe tespiti de yapılmıştır. Ancak bunların arasında ahşap malzemeden olan va'z kürsüne ilişkin herhangi bir açıklamanın yer almadığı dikkati çekmektedir. Zarar gören bütün bölümler en ince ayrıntısına kadar tek tek kaleme alınmış olduğu halde va'z kürsüsünden hiç bahsedilmemiş olması bu unsurun zarar görmediğini düşündürmektedir. Aksi takdirde onun da bu keşif listesinde belirtilmesi gerekirdi.

İkinci keşiften sonra yapının onarımının hemen başladığı ve bir yıl gibi kısa bir sürede, 1764 yılında tamamlandığı görülmektedir.⁶⁰

Cami 1930 ve 1968 yıllarında da onarımlar geçirmiştir.⁶¹

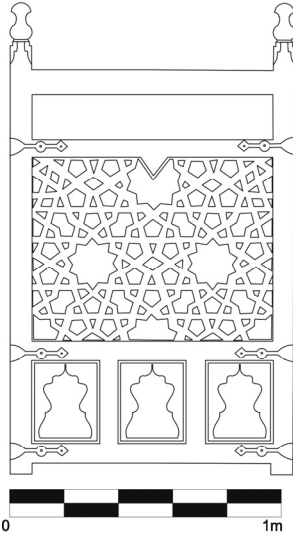
Harimde mihrabın solunda, büyük kubbeye taşıyan bağımsız, altıgen filayağının önünde yer alan va'z kürsüsünün, 1.78 m. yüksekliğinde ve 1.03 m. x 1.03 m. ebatlarındaki prizmatik gövdesi 0.085 m. yüksekliğinde kare ayaklar üzerine oturmaktadır. Kürsünün ön yüzü ile yan yüzlerinde yer alan geometrik kompozisyon genel anlamda aynı olsa da ön yüzde, özellikle üst kısmın ve kündelerin tamamen elden geçmiş olması bugünkü görüntüyü farklı kılmaktadır. (Fot. 9, Şek. 7). Yan yüzlerde gövdenin alt kısmını oluşturan bölümlerde, dikdörtgen panoların içinde her yüzde üç adet dilimli kemer vardır. Bu bölümün üstündeki oldukça geniş kareye yakın pano künde-kârî tekniğinde işlenmiştir. Giriş bir şekilde uygulanmış olan geometrik kompozisyonların merkezine on kollu yıldızlar yerleştirilmiştir. Yıldız motifleri birbirine sekizgenlerle bağlanarak sonsuz bir açılım sağlanmıştır. Aralarda üçgenler, baklava dilimleri, beşgenler yer almaktadır. (Fot. 10, 11, Şek. 8, 9). Yan yüzlerdeki geometrik kompozisyonda üç adet on kollu yıldız dikkati çekerken, ön yüzde yer alan üç adet on kollu yıldız motifinden gövdenin üst kısmında, ortada bulunan yıldızın tam tepedeki kolunun kesik olduğu ve yıldızın merkezine doğru bir 'V' şekli oluşturulduğu dikkat çekmektedir. (Fot. 12). Ön yüzde gövdenin üst kısmında üst üste yerleştirilmiş iki adet düz dikdörtgen pano vardır. Malzeme farkı bu panoların büyük ihtimalle bir

⁵⁹ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.424 – 432.

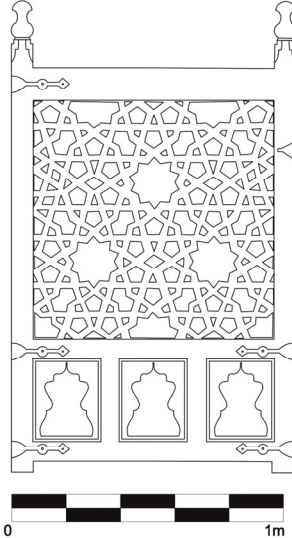
⁶⁰ Ay. yaz., *a.g.e.*, s.423, 424; O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s.66-68.

⁶¹ E. H. Ayverdi, *a.g.e.*, s.435.

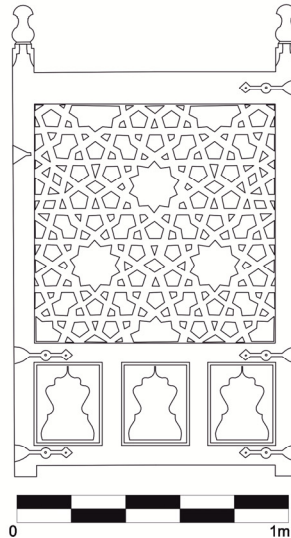
onarımında buraya konulduklarını göstermektedir. Kürsünün gövdesinden sonra ayrıca bir korkuluk bölümü yoktur. Yan yüzlerde de gövdenin bitiminde üst üste yerleştirilmiş ön yüzdeki panolardan daha dar tutulmuş iki adet düz ahşap bant yer almaktadır. Bu bantlar aynı zamanda gövdedeki geometrik kompozisyonun da dış konturlarını oluşturmaktadır. Söz konusu ahşap bantlar, ayrıca bir korkuluk bölümü olmayan kürsü için muhtemelen korkuluk görevi de görmektedir. Çünkü kürsünün üstten oturma yerine baktığımızda, bir sekinin bulunmadığı ve bu bölümün kodunun söz konusu panolarla aynı seviyede olduğu dikkati çekmektedir. Bu panolara içten bir rahle tutturulmuştur. Kürsünün etrafında bir merdiven bulunmamakla birlikte muhtemelen bir yerlerde, üstüne çıkmak için kullanılan portatif bir merdiveni vardır, biz bu merdiveni görmedik. Va'z kürsünün dört bir köşesi pahlanmış babalar üzerine oturtulmuş sade topuzlarla kuşatılmıştır.

Şek.7 Edirne Üçşerefeli Camii Va'z Kürsüsü Ön Görünüşü

Şek.8 Edirne Üçşerefeli Camii Va'z Kürsüsü Sol Yan Görünüşü

Şek.9 Edirne Üçşerefeli Camii Va'z Kürsüsü Sağ Yan Görünüşü

Evliyâ Çelebi, Seyahatnâmesinde Üçşerefeli Cami'nden şu şekilde bahsetmektedir :

“ Müezzinler mahfili ve eczahân kürsüleri köşe köşe umk-ı mancuklar ile beyaz, siyah, kırmızı ve başka çeşit çeşit değerli taşlar ile süslenmiş, aynü'l-hûr (huri gözü)ve aynü'l-hirre (kedi gözü) taşları benzeri hurda taşlar ile bezenmiş büyük şeyhler makamı kürsülerdir.

Bu camiin sol tarafında olan kürsü üzere bir Kelâm-ı Kadim vardır. Zamanemiz hattatları ona benzer Kudret Kelâmını yazmaya güçleri [152b] yoktur. Öyle büyük Kelâmullahdır ki bu kürsü ancak onun için yapılmıştır. Okunması için başka dört basamak sofası vardır. İki adam yerinden kaldırmaya gücü yetmez. Tâ bu derece büyük Kelâmullahdır. Garaiplik onda ki hattat üstad bunu nasıl yazdı asıl şaşılacak şey budur. O kadar hüsn-i hattır ki Allah'ın âyetlerinden bir âyettir."⁶²

.....

*"Bu camiin bütün taşları, ağaç kısımları ve diğer gereçleri hesap olununca bir miskal taşı bir altın olmuş, derler."*⁶³

Bugün mevcut olmayan sedef kakmalı, değerli taşlarla süslü rahleler, cüz kürsüleri ve müezzin mahfili ahşap şebekesinden bahseden Evliyâ Çelebi va'z kürsüsünden bahsetmez. Onun sözünü ettiği süslü ve sanatkarane yazılarla yazılmış Kelâm-ı Kadimlerin de çalınmış olduğunu R. Osman'ın verdiği bilgilerden öğrenmekteyiz.⁶⁴

İncelemiş olduğumuz va'z kürsünün, orijinal kısımlarının ince bir ahşap işçiliğine sahip olması, onu en az caminin XV.yy. ahşap işçiliğinin önemli örneklerini sergileyen pencere kapakları ve kapı kanatları⁶⁵ kadar değerli kılmaktadır. Pencere kapakları ve kapı kanatlarının çoğu ceviz ağacından olup künde-kârî tekniğinde yapılmıştır.⁶⁶

Va'z kürsü, bazı bölümleri onarılmış⁶⁷ olmasına rağmen, caminin dönemine ait orijinal olarak korunmuş pencere kapaklarıyla malzeme, teknik, süsleme ve üslup açısından benzerlik göstermesi gibi hususlar dikkate alındığında XV.yy.'a tarihlenebilir.

⁶² Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.563.

⁶³ Ay. yaz, *a.g.e.*, s.565.

⁶⁴ R.Osman, *a.g.e.*, s.58.

⁶⁵ R. Bozer, *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı, Ankara 1992, s.264-269.

⁶⁶ O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*...,s.70.

⁶⁷ Kürsüye ait eski bir fotoğrafta yan yüzlerdeki on kollu yıldızların yuvalarının boş olduğu görülmektedir. Fotoğraf için bkz. A. Ersoy, *a.g.e.*, Res. 64. A. Ersoy, Muradiye Camii va'z kürsüsü için "Ön kısmı onarılarak orijinallliğini kaybetmiştir" ifadesini kullanmıştır. Ancak va'z kürsüsünü tanıtırken de ifade ettiğimiz gibi biz ön yüzde kürsünün orijinallliğini kaybettirecek kadar büyük müdahale göremedik, yan yüzlerde özellikle ayak kısımlarında onarımlar dikkati çekiyor, ancak bunlar kürsüye orijinallliğini kaybettirecek boyutta görünmüyor. Esasen Üçşerefeli Cami va'z kürsüsünün ön kısmında önemli değişiklikler söz konusudur. Yazarın burada muhtemelen kastettiği Muradiye Camii va'z kürsüsü değil Üçşerefeli Cami va'z kürsüsü olmalıdır diye düşünüyoruz. bkz. Res.64.

SELİMİYE CAMİİ VA'Z KÜRSÜSÜ

Mimarbaşı Koca Sinan'ın ustalık eserim dediği Selimiye Camii'nin taçkapısı üzerinde yer alan inşa kitabesinden caminin 1568-1575 yılları arasında yapıldığı anlaşılmaktadır. Sofuzade Daî Efendi'nin hattıyla yazılmış olan kitabede ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür. Selimiye Camii'nden bahseden kaynaklarda yapının inşa tarihi ile ilgili genellikle bu kitabede düşürülen tarih verilmekle birlikte farklı tarihlerin yazıldığı da görülmektedir.⁶⁸ Evliyâ Çelebi, Seyahatnâmesinde, babası Derviş Mehmed Zillî'den naklen tarih mısralarıyla birlikte caminin temelini kazılmaya başladığı ve yapının tamamlandığı tarihleri de bildirmektedir.⁶⁹ Daha önce R. Osman'ın⁷⁰ dikkat çekmiş olduğu temelin atıldığı 1567 yılını inşaata başlama tarihi olarak kabul etmek gerektiği düşüncesini, N. Sönmez ve Z. Sönmez, Selimiye Camii'nin yapımı ile ilgili Divan-ı Hümayun'da yer alan buyruklara dayanarak yeniden gündeme getirmiş ve caminin yapımına 1569 yılında değil de 1567 yılında başladığını öne sürmüşlerdir.⁷¹ Söz konusu belgelerin önemini dikkate alarak biz de yapının 1567 ile 1575 yılları arasında inşa edilmiş olduğu düşüncesine katılıyoruz.

Kanuni Sultan Süleyman'ın vefatından sonra tahta geçen oğlu Sultan II. Selim tarafından yaptırılan cami, külliyeinin diğer unsurları olan sıbyan mektebi, medrese, dârü'l-hadis, kütüphane⁷², muvakkıthane⁷³ ve arasta ile birlikte Edirne'ye hakim yüksek bir tepede kurulmuştur.⁷⁴ Arasta⁷⁵ ve sıbyan mektebi⁷⁶ Sultan III. Murad zamanında

⁶⁸ Bu tarihler için bkz. O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*..., s.254; D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı* ..., s.132-133; R. Osman, *a.g.e.*, s.26-27.

⁶⁹ “.....Sene 972 [1563-64] Bu tarih ilk defa temelin kazılmaya başlandığına tarihtir, ama tamamlanmasına bu mısra tarihtir Sene 976 [1567-68].”, Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.576. Ancak, D. Kuban, E. Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, III, İstanbul, 1314, s. 437-444'te naklen tarihleri farklı olarak vermiştir : “.....Sene 976 ile tarih-i itmâm olankâne tamâm Sene 982”, bkz. D.Kuban, *Sinan'ın Sanatı* ..., s.253. Hicri 976-982 tarihleri Miladi tarihe çevrildiğinde Edirne Selimiye Camii'nin inşaatının başlama ve bitiş tarihleri 1568/1569-1574/1575 yıllarına denk gelmektedir. Bu tarih kitabedeki tarihle örtüşmektedir. Bizim istifade ettiğimiz E. Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesinde*.... , s. 576 tarihlerin yanlış olarak yazıldığı dikkati çekmektedir.

⁷⁰ R. Osman, *a.g.e.*, ay.yer.

⁷¹ N. Sönmez, Z. Sönmez, “Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camisi”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri* (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara 1996, s.73-80.

⁷² R. Osman “...kütüphanesinin ilk bânisi Sultan Selim Han ve ikinci bânisi Çelebi Mustafa ve sonuncusu da Hacı İzzet Paşa'dır.” olduğunu belirtmektedir. Bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.38-39.

⁷³ Ay.yaz., *a.g.e.*, s.42.

⁷⁴ İncelemiş olduğumuz kaynaklarda külliyeinin birimleri olarak sadece cami, sıbyan mektebi, dârü'l -kurr'a, dârü'l-hadis ve arastadan bahsedilmektedir. Ancak R. Osman, külliyeinde bir kütüphane ve muvakkıthanenin de olduğunu yazmaktadır. Bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.38-39, 42.

⁷⁵ O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri*..., s.61. Bazı kaynaklarda arastanın doğu yönündeki dükkanların Mimar Sinan tarafından, batı yönündeki dükkanların ise Mimar Davud Ağa tarafından inşa edildiği belirtilmektedir. Bkz. S. Mülayim, A.V. Çobanoğlu, “Selimiye Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, s.430.

Mimar Davud Ağa'ya yaptırılmıştır. Fazla büyük olmayan bu külliye'nin üzerinde bulunduğu arazi yine Evliyâ Çelebi'den öğrendiğimize göre Kavak Meydanında Eski Saray'ın olduğu arazidir.⁷⁷

Sıbyan mektebi, dârü'l -kurr'a, dârü'l-hadis tamir görmüştür.⁷⁸

Çapı 31 m.'yi aşan büyük kubbe sekiz paye üzerine oturmaktadır. Bu payeler harim duvarlarının kenarlarına çekilerek toplu merkezi mekan anlayışı en üst seviyeye taşınmıştır. Sekiz filayağından altısı bağımsız, ikisi ise mihrap hüccresinin köşelerine yerleştirilmiştir. Güneyde dışarıya doğru çıkıntı teşkil eden mihrap hüccresi yarım bir kubbe ile örtülmüştür. Merkezi kubbenin tam altında, harimin ortasında fevkani kuruluşta ahşap müezzin mahfili bulunmaktadır. Onun da altına sekizgen, fiskiyeli bir havuz yer almaktadır.⁷⁹

Kuzeyde neredeyse harimle eş büyüklükte olan avlunun etrafı son cemaat revakı da dahil dört yönden revaklarla çevrilidir. Ortasında onaltıgen mermer bir şadırvanı vardır.

Harimin dört bir köşesinde yükselen zarif, ince, uzun minareler adeta caminin ehrami yükselişini taçlandırmaktadır. Üçer şerefeli olan bu dört minare, Osmanlı minarelerinin en yüksekleri olarak kabul edilmektedir.⁸⁰ Avluyla harimin birleştiği köşelerde yer alan iki minarenin her bir şerefesine ayrı yollarla çıkılmaktadır. Mihrabın yanlarındaki birer merdivenli minarelere bir kaç kez yıldırım isabet ettiği için tahrip olup yıkılmışlar ve 1614 -1615 yılları arasında yeniden inşa edilmişlerdir. 1751 yılında meydana gelen depremde de fazla büyük olmamakla birlikte bazı hasarlar oluşmuştur.⁸¹ 1788-89 yılları arasında da restorasyonların olduğuna dair kayıtlar olmakla birlikte ayrıntılar verilmemiştir.⁸² E. Çetin caminin inşa edildikten sonra ilk kez XIX. yy.'ın ikinci yarısında bir restorasyon geçirdiğini ifade etmektedir,⁸³ ancak yukarıda da

⁷⁶ S. Mülayim, A.V. Çobanoğlu, *a.g.e.*, s.430.

⁷⁷ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.570, D. Kuban, *Sinan'ın Sanatı...*, s.133; R. Osman, *a.g.e.*, s.26; S. Mülayim, A.V. Çobanoğlu, *a.g.e.*, s.430.

⁷⁸ O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, 2. Basım, İstanbul, 1989, s.263; O. Aslanapa, *Edirne'de Osmanlı Devri...*, s.60.

⁷⁹ Bilgi için bkz. O. Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi...*, s.254-257; Ay.yaz. *Türk Sanatı...*, s.261-266; H. Önkal, *Camilerimiz*, Ankara 1995, s.33-35; D.Kuban, *Sinan'ın Sanatı ...*, s.137-145; Zeynep Ahunbay, *Selimiye Mosque And Its Social Complex*, Ankara 2012, s.81-95. Müezzin mahfili ve altındaki havuzla ilgili bilgi için bkz. G. Akın, "Edirne Selimiye Camii'ndeki Müezzin Mahfili Üzerine Düşünceler", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.27-38.

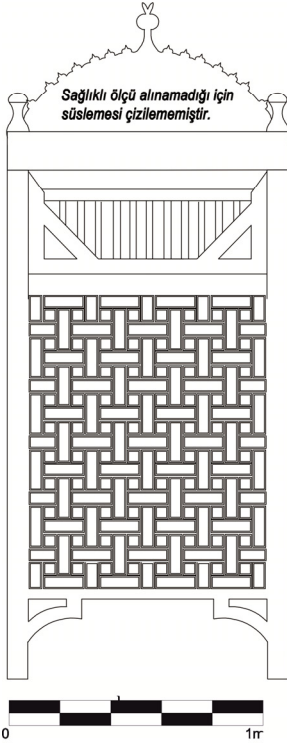
⁸⁰ H. Önkal, *a.g.e.*, s.38.

⁸¹ R. Osman, *a.g.e.*, s.36.

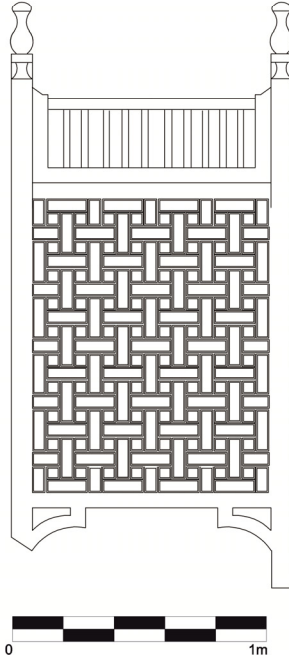
⁸² Z. Ahunbay, *a.g.e.*, s.149. Muhtelif yıllarda gerçekleşen restorasyonlar için bkz. *a.g.e.*, s.151-155.

⁸³ E. Çetin, "Günümüzde Yapılan Selimiye Cami Restorasyonu", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.81-86.

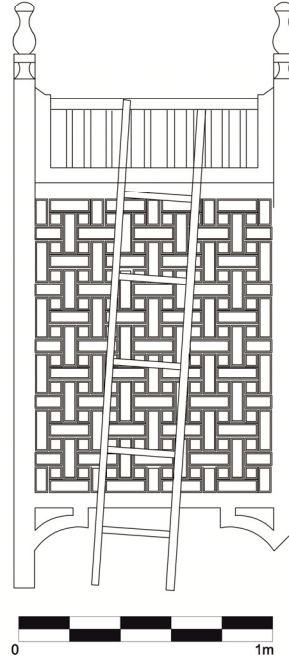
görüldüğü gibi bu tarihten çok önce de yapıda onarımlar söz konusudur. Daha sonra ise 1950-55 ve 1978-1983 yıllarında olmak üzere restorasyonlar yapılmıştır.⁸⁴

Şek.10- Edirne Selimiye Camii Va'z Kürsüsü Ön Görünüşü.

Şek.11- Edirne Selimiye Camii Va'z Kürsüsü Sol Yan Görünüşü.

Şek.12- Edirne Selimiye Camii Va'z Kürsüsü Sağ Yan Görünüşü.

Caminin içinde bulunan va'z kürsüne gelince bu unsur, harimde hünkar mahfilinin solundaki büyük filayağının önünde yer almaktadır. 2.25 m. yüksekliğinde ve 1.145 m. x 1.145 m. ebatlarındaki prizmatik gövde oldukça yüksek kare kesitli ayaklar üzerine oturmaktadır. Ayaklar birbirine Bursa kemeri ile bağlanmıştır. Ön yüzdeki iki ayak sağlam, arkadakiler ise kırıktır, bu yüzden kürsü filayağına istinat ettirilmiştir. (Fot. 13, Şek. 10) Ön yüz ile yan yüzler simetrik olarak düzenlenmiştir. Arka yüzü filayağına tamamen bitştirildiği için görülememiştir. Ön ve yan yüzlerde kürsünün gövdesi künde-kârî tekniğinde işlenmiştir. Gövdede yatay ve dikey olarak yerleştirilmiş dikdörtgenlerin arasında yer alan kare şekillerden oluşan oldukça ince

⁸⁴ Ay. yaz., ay.yer.

işçilikli geometrik bir kompozisyon elde edilmiştir. Bu kompozisyon çepeçevre kalın bir ahşap bantla konturlanmıştır. Köşelerdeki bant ayaklardan başlayarak topuzlara kadar devam etmektedir. (Fot. 14, 15, Şek. 10, 11). Ön yüzde bu kalın ahşap kuşağın ortasında iki adet metal kulp bulunmaktadır. Bu bölümün üstünde kürsünün dikey olarak yerleştirilmiş önden yanlara doğru boyları kısalan on iki adet ahşap çıtadan oluşan korkuluk şebekesi yer almaktadır. Şebekenin alt kısmı meyilli olup iki köşesinde üçgen alanlar vardır. (Fot. 16). Korkuluk şebekesinin üst kısmında, öne doğru çıkıntı oluşturan 0.27 m. yarıçapında oval bir rahle bulunmaktadır. Yan yüzlerin korkuluk şebekesi ise on adet dikey olarak yerleştirilmiş ahşap çubuktan oluşmaktadır. Va'z kürsünün oturma yeri korkuluk şebekesinin başlangıç seviyesi ile aynı koddadır. Bugün bu bölümde bir koltuk yer almaktadır. Bu alana çıkış sade, portatif merdivenlerle sağlanmaktadır. Kürsünün arka yüzünde bulunan dikey olarak yerleştirilmiş ahşap çıtalardan oluşan parmaklıklı şebekesinin üzerinde etrafı stilize palmet⁸⁵ motifleriyle konturlanmış yarım yuvarlak şeklinde bir tepelik vardır. Tepeliğin yüzeyinde oyma tekniğinde gerçekleştirilmiş bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır. Oldukça girift olan bu kompozisyonun içinde stilize rumiler, palmetler, kıvrım dalları ve karanfiller dikkat çekmektedir. Tepeliğin üstünde tam ortasında stilize bir nar motifi yer almaktadır. (Fot. 17). Oldukça yüksek olan kürsü, dört köşesinden alt kısımları pahlanmış babalar üzerine oturan sade topuzlarla kuşatılmıştır.

Evliyâ Çelebi, Edirne Selimiye Camii'nden bahsederken : “.....pâyelerin köşelerinde duvara bitişik türlü türlü ibret verici eczâhan kürsüleri var ki her biri birer çeşit sihirli ve kafesli ham mermerden maksureciklerdir.”⁸⁶ demektedir. Onun burada tanımladığı kürsüler, mihrap önü bölümünde yer alan dört filayağının harimin ortasına dönük yüzlerine bitleştirilmiş olan mermer kürsülerdir. Evliyâ Çelebi, bizim yukarıda bahsettiğimiz ahşap va'z kürsüsü hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir. Söz konusu mermer kürsüleri konu başlığımız ahşap kürsüler olduğu için biz araştırmamızın dışında tuttuk. Ancak, Klasik Dönem sonrasında yapılacak olan vaaz kürsüleri için özellikle de aşağıdan yukarıya doğru adeta bir kadeh şeklinde genişleyen gövde biçimleriyle ilham kaynağı olacak bu kürsülerden kısaca bahsetmeden geçemeyeceğiz. Evliyâ Çelebi'nin de belirttiği gibi, gerek yıldız ve altıgenlerin sonsuz bir şekilde genişlemesinden oluşan geometrik kompozisyonlu korkuluklarıyla, gerekse de palmet ve rumi motiflerinden oluşan üçgen tepelikleriyle bu kürsüler, gerçekten de oldukça ince ve zarif bir mermer işçiliği sergilemektedir.

R. Osman, caminin ilk va'zinin Edirneli meşhur muhaddis ve müfessir Şeyh Vâlihî Efendi olduğunu belirterek, büyük kürsünün de nadir güzellikte bir eser olduğuna

⁸⁵ Selimiye Camii'ndeki palmet motiflerinin sembolik anlamları için bkz. E. Ettinghausen, “Some Decorative Schemes In The Religious Architecture of Sinan”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri* (Ankara 24-27 Ekim 1988), Ankara 1996, s.333-346.

⁸⁶ Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.571.

işaret etmektedir.⁸⁷ Va'z kürsünün görülmeye değer güzel bir kürsü olduğunu belirten bir başka araştırmacı da G. Goodwin'dir.⁸⁸ Bu araştırmacıların ifadelerinden de anlaşıldığı gibi söz konusu kürsü kündekâri tekniğinin güzel örneklerinden birini ortaya koyan, bizim de incelediğimiz ahşap va'z kürsüsüdür.

Ö. Barışta, İstanbul ve İstanbul dışında ağaç işlerinin bir grubunun bazı unsurlarının onararak günümüze ulaştığını, bir grubunun da eski örneğine bakılarak farklı zamanlarda yeniden yapıldığını hatırlatarak, Klasik Dönem özellikleri gösteren Selimiye Camii va'z kürsüsünün de bu bağlamda sorgulanması gerektiğini öne sürmektedir.⁸⁹ Caminin geçirmiş olduğu çeşitli onarımlara baktığımızda, bu restorasyonlarda müezzin mahfilinde bulunan ahşap işlerinin itinalı bir şekilde bakımının gerçekleştirildiğinden söz edilmesine karşın, va'z kürsüsü ile ilgili herhangi bir işlemde bahsedilmediği dikkati çekmektedir.⁹⁰

Süslemeleri açısından Klasik Dönem özellikleri gösteren Edirne Selimiye Camii'nin avlu kapılarından birinin tablasında 1841-42 tarihini içeren bir kitabe bulunmaktadır.⁹¹ Bu kitabe, XIX.yy. başlarında burada bir müdahalenin olduğunu göstermektedir. Ancak va'z kürsüsü gibi unsurların üzerinde inşa tarihleri ya da onarımlarına dair herhangi bir yazı ya da kitabenin bulunmaması bu unsurlar hakkındaki yorumları zorlaştırmaktadır. Özellikle söz konusu müdahalelere ait yazılı bir belgenin de olmaması, durumu daha da güçleştirmektedir.

Selimiye Camii'nin va'z kürsüsü de gövdesine baktığımızda yer yer değiştirilmiş kündelerine rağmen, Klasik Dönem özellikleri göstermektedir. Ancak aynı şeyi kürsünün tepeliği için söylemek biraz daha zordur. Tepeliğin yüzeyine dikkatli bir şekilde bakıldığında onarımlara dair bir takım birleştirilme izleri ve çiviler dikkati çekmektedir. Benzer bir durum tepeliği çevreleyen palmet dizisi için de söz konusudur. Dikkati çeken bir başka husus tepeliğin alt kısımda korkuluk ile birleştiği yerde görülen rumi motiflerinin yüzeyindeki ayrıntılı işçiliğin kompozisyonun geri kalanında yer alan rumilerde olmamasıdır. Bu düşüncemizi, harimdeki filayaklarına bitişik olarak yapılmış dönemine ait mermer va'z kürsülerinin tepelikleri daha da pekiştirmektedir. Söz konusu mermer tepeliklerde de görülen rumi ve palmet motiflerinden oluşan kompozisyonun oldukça itinalı işlenmiş olmasına karşılık, ahşap kürsünün tepeliğinin yüzeyinde bulunan rumi ve palmet motiflerinin dönem özellikleri dikkate alındığında daha stilize olması, işçiliğin çok itinalı olmaması gibi özellikler, kürsünün gövdesi ile tepeliğini aynı yüzyıla mal etmemize engel olmaktadır. Ahşap üzerine yapılmış palmet ve rumilerden oluşan bitkisel bir kompozisyon da şadırvanda bulunmaktadır. Biz bu

⁸⁷ R. Osman, *a.g.e.*, s.40, 43.

⁸⁸ G. Goodwin, *a.g.e.*, s.264.

⁸⁹ H. Ö. Barışta, *a.g.e.*, s.404, 407.

⁹⁰ E. Çetin, *a.g.m.*, s.84; Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü ile yapmış olduğumuz görüşmelerin sonucunda da va'z kürsüsü ile ilgili herhangi bir veriye ulaşamadık.

⁹¹ H. Ö. Barışta, *a.g.e.*, s.407.

süslemeyi bizzat görmedik,⁹² ancak buradaki işçilik de mermer kürsülerdeki işçiliğe benzer tarzda son derece ince ve zariftir. Diğer taraftan Selimiye Camii ahşap va'z kürsünün tepeliğindeki palmet motifleri İstanbul Süleymaniye Camii'nin va'z kürsünün tepeliğinde bulunan palmetlerle üslup açısından da farklılık arz etmektedir. Süleymaniye Camii va'z kürsünün tepeliğinin ortasında en üstte palmet motifinin karşın, Selimiye Camii'nin va'z kürsüsünün tepeliğinde en üstte nar motifinin bulunması da yine düşündürücüdür. Selimiye Camii gibi her ayrıntısı en ince şekilde düşünülp tasarlanarak yapılmış bir yapıda, harimin içinde yer alan ve göz önünde olan tepelik gibi bir bölümün ihmal edilmiş olması kabul edilemez.

Kürsüsünün gövdesine uygulanan kare ve dikdörtgenlerden oluşan künde-kârı tekniğinin bir benzeri harime girişi sağlayan kapı kanatlarında ve pencere kapaklarında⁹³ da dikkati çekmektedir. İstanbul'daki Klasik Dönem camilerinin va'z kürsülerinde, pencere kapakları ve kapı kanatlarında da yine aynı teknikle yapılmış bu geometrik kompozisyonları görmek mümkündür.⁹⁴

Ö. Barışta, kürsünün, minarelerin onarıldığı yıl olan 1614 yılında yapılmış olabileceğini öne sürmektedir.⁹⁵ Daha önce de ifade ettiğimiz gibi muhtelif yıllarda yapıda yapılmış olan onarımlara ilgili bilgiler bulunmakla birlikte bunların içinde söz konusu va'z kürsüsüne dair her hangi bir bilgiye rastlayamadık. XIX. yy.'a ait bir fotoğrafta bugünkü görünümüyle Selimiye Camii va'z kürsüsü de dikkati çekmektedir.⁹⁶ Bu bize kürsünün tepeliğiyle birlikte bu tarihten önce burada olduğunu göstermektedir.

Yukarıda işaret ettiğimiz hususları göz önünde bulundurduğumuzda Selimiye Camii va'z kürsüsünün gövdesinin dönemine ait olduğunu, tepelik bölümünün ise gövdeye daha sonraki yüzyıllarda eklendiğini söylemek mümkündür.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışmamızda incelemiş olduğumuz dört adet va'z kürsüsü örneğini form, unsurları, malzeme ve teknik, süsleme özellikleri açısından değerlendirip karşılaştırmak, bu kürsülerin arasındaki ortak ve farklı özelliklerin tespiti açısından önemlidir.

Va'z kürsüleri hakkında pek fazla çalışma yapılmadığından dolayı bu kürsülere ait unsurların isimlendirilmesi konusunda da bazı sıkıntıların olduğu görülmektedir. Dikkati çeken bir başka husus, bazı kaynaklarda va'z kürsüne ait unsurları dikkate

⁹² Fot. için bkz. R. Osman, *a.g.e.*, s.38, Şek.12.

⁹³ R. Bozer, "Edirne Selimiye Camii'nin Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları", *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 1, No:3, Ankara 1998, s.31-33.

⁹⁴ İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii (1572) va'z kürsüsü, pencere kapakları ve kapı kanatları, İstanbul Kadırga Sokollu Mehmed Paşa Camii (1572) va'z kürsüsü, İstanbul Zal Mahmud Paşa Camii (1577) pencere kapakları. Fotoğraflar için bkz. H. Ö. Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi...*, s.101-102, 105, 119.

⁹⁵ Ay. yaz., *a.g.e.*, s.444.

⁹⁶ Res. için bkz. Z. Ahunbay, *a.g.e.*, s.154, Fig.105.

almadan yapılmış olan tanımlamalardır. Bu durum karışıklıklara sebebiyet vermektedir. Bu yüzden va'z kürsüsüne ait bölümlerin tam olarak tespit edilip adlandırılması gerekmektedir.

Bu sıkıntıların görülmesinin başlıca sebebi bizce va'z kürsüsü formlarında XVIII.yy.dan itibaren görülmeye başlanan değişikliklerdir. Söz konusu değişim sadece formda değil, malzeme, teknik, süsleme ve bazı unsurlarda da gerçekleşmiştir. Konumuzu fazla dağıtmamak için biz burada detaylara fazla girmeyeceğiz. Ancak bazı hususların daha iyi anlaşılabilmesi için bu durumu kısaca aşağıdaki gibi değerlendirebiliriz.

Günümüze sağlam bir şekilde intikal eden va'z kürsüsü örneklerinin içinde XV.yy'a ait bazı uygulamalar mevcut olmakla birlikte, bu örneklerin çoğunun XVI yy. ve sonrasına ait olduğu görülmektedir. XVI. yy. va'z kürsülerinde kullanılan malzeme ahşaptır, fakat bu kürsülerin arasında istisnai örnekleri Edirne Selimiye Camii'nin filayaklarına bitişik olarak yapılmış dört adet va'z kürsü oluşturmaktadır. Bu va'z kürsüleri mermer malzeme ile yapılmıştır. Kalsik Döneme ait va'z kürsüleri genellikle kare ya da dikdörtgen prizma formuna sahip örneklerdir. Söz konusu Selimiye Camii'nin mermer va'z kürsüleri Klasik Dönem örnekleri olmalarına rağmen form açısından da bu dönem için yine orijinal istisnai örnekleri teşkil etmektedir. Bu va'z kürsüleri aşağıdan yukarıya doğru daralan, adeta kadeh biçiminde formlarıyla daha çok XVIII. yy. ve sonrasında yaygınlık kazanacak olan örnekler için de ilham kaynağı olmuştur. Bu dönemden sonra, klasik tarz diyebileceğimiz kare ya da dikdörtgen prizmatik va'z kürsülerinin yanı sıra çeşitli formların ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte, bazı kürsü elemanlarının da farklı isimlerle adlandırılması zarureti hasıl olmuştur.

Bizim çalışmamızda incelemiş olduğumuz va'z kürsülerinin dördü de dört ayak üzerinde yükselen, kare prizma formunda klasik tarzda yapılmış, taşınabilir örneklerdir. Yukarıda sözünü ettiğimiz XVIII.yy. ve sonrasına ait gelişmeler konumuzun çerçevesi dışında kaldığı için burada ayrıca ele alınmayacaktır. Ancak gerektiğinde bazı hususlara dipnotta işaret edilecektir.

Kare ya da dikdörtgen prizma şeklinde, klasik tarzda bir forma sahip va'z kürsülerinde görülen unsurları şu şekilde sıralamak mümkün: ayak,⁹⁷ gövde,⁹⁸ oturma

⁹⁷ Bu bölüme bazı kaynaklarda “*kaide*” denilmektedir. Biz klasik formdaki kürsüler için “*ayak*” terimini kullanmayı uygun gördük. “*Kaide*” teriminin, klasik dört ayaklı şemadan farklı biçimde yapılmış olan (ayaksız) XVIII. yy. ve sonrasındaki va'z kürsüsü uygulamaları için kullanmak daha yerinde olacaktır.

⁹⁸ Gövdenin alt kısmında ayaklardan hemen sonra yer alan kemerli bölümü için bazı kaynaklarda “*süptürgelik*” ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu bölüm klasik özelliklere sahip her kürsüde bulunmadığı için biz çalışmamızda bu bölümü gövdenin bir parçası olarak değerlendirmeyi tercih ettik.

yeri,⁹⁹ arkalık, korkuluk,¹⁰⁰ rahle¹⁰¹, baba,¹⁰² topuz. Bazı va'z kürsülerinde arkalık veya arka yüzündeki korkuluk kısmının üstünde tepelik¹⁰³ bölümü yer almaktadır.

⁹⁹ Yapılan çalışmalarda bu bölüm için “*sedir*” ve “*seki*” ifadeleri de kullanılmıştır. Ancak sözlüğe baktığımızda, “*sedir*” : “*Odanın zemininden hafifçe yükseltilmiş, üzeri minder ve yastıklı oturma sekisi*” olarak açıklanırken “*seki*” de, “*Zeminden hafifçe yükseltilmiş, genellikle oturma işlevine hizmet eden, genişçe set*” şeklinde açıklanmıştır. Bkz. M. Sözen, U. Tanyeli, a.g.e., s. 212. Her iki terimde de zeminden hafifçe yüksek olma durumu söz konusudur. Oysa va'z kürsüsü örneklerinde bazı istisnalar dışında (projemiz çerçevesinde incelemiş olduğumuz va'z kürsüsü örneklerinde bir tek İstanbul Süleymaniye Camii va'z kürsüsünde bu bölümün hafifçe zeminden daha yüksek olduğunu gördük) bu bölüm korkuluk başlangıcı ile aynı seviyededir yani bir kod farkı, bir yükselti yoktur. Bu durumda bu bölümler için söz konusu terimleri kullanmak ne kadar doğru olur bunu tartışmak gerekmektedir. Biz çalışmamızda bu bölüm için “*oturma yeri*” ifadesini kullanmayı daha uygun gördük ve bir sekinin olmadığını ifade ettik. Karşılaştığımız bir başka ifade de “*taht*” oldu. Bu terim de sözlükte, “*Hükümdar için yapılmış özel tören koltuğu*” olarak açıklanmaktadır bkz. M. Sözen, U. Tanyeli, a.g.e., s. 229. Genellikle va'ze ayrılmış bir bölüm için bu terimi kullanmak ne kadar doğru olur, burada da yine kuşku ile yaklaşmak gerekir diye düşünüyoruz.

¹⁰⁰ Çalışmalarda bu bölüm için kullanılan bir başka ifade de “*parmakçalık*”tır. “*Parmakçalar*” ne anlama geldiği ile ilgili yapılan açıklama ise şu şekildedir : “*Parmaklıkları oluşturan düşey tahta parçaları*” bkz. Ö. Barışta, a.g.e., s.628. Bu durumda korkuluk için bu terimin alternatif olarak kullanılması pek uygun görünmemektedir. Bu parçalardan oluşan “*parmaklık*” da tam olarak va'z kürsülerinin korkuluklarını tanımlamak için yeterli değil, çünkü bu unsurlar sadece yan yana sıralanmış düşey çubuklardan oluşmamaktadır.

¹⁰¹ Bu bölüm için “*tabla*” terimi de kullanılmaktadır. Ancak ahşap işleri terminolojisinde “*tabla*” denildiğinde daha çok “*Kapı kanatlarında, pencere ve dolap kapaklarında seren ve kaytanlar arasına oturtulmuş genellikle dikdörtgen, kare biçimli düzgün yüzeyli ağaç parçaları*” akla gelmektedir. Bkz. Ö. Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu*...s.636. Bu nedenle bu terimin “*rahle*” yerine kullanılmasına biz kuşku ile bakıyoruz.

¹⁰² Bugüne kadar yapılan çalışmalarda “*baba*” ve “*topuz*” ifadelerinin birbirlerinin yerine kullanılmış oldukları görülmektedir. Fakat sözlüğe baktığımızda burada da bir sıkıntının olduğu dikkati çekmektedir. Sözlükte “*baba*” için şu açıklama yer almaktadır : “*Merdiven trabzanlarının sahanlıklara birleştiği noktalarda yeralan düşey öge*” bkz. M. Sözen, U. Tanyeli, a.g.e., s. 33. Va'z kürsülerinde bu bölüm korkuluk şebekesinin üstünde kürsünün dört köşesinde bulunan düşey ögeye tekabül etmektedir. Söz konusu ögenin üzerinde bir de topuz bulunmaktadır. Sanat, mimarlıkla ilgili kavram ve terimlerin yer aldığı sözlüklerde “*topuz*” terimi ile karşılaşmadık. Bu kelimenin anlamı için Türkçe sözlükte şu açıklamalar yer almaktadır : “*Ucu top biçiminde eski bir silah, top biçiminde toplanmış saç, bir şeyin elle tutulabilen çıkıntısı.*” Bkz. *Türkçe Sözlük*, C. 2 , Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Yeni Baskı basım yeri ve yılı yok. Bu durumda iki terimi bir birlerinin yerine değil de ayrı şeyleri ifade eden birer terim olarak kullanmak daha yerinde olacak gibi görünmektedir.

¹⁰³ Yapılan çalışmalarda, bu bölümün “*arkalık, sırt ünitesi, sırtlık, tepelik, taç, arkalığın tepeliği*” gibi kavramlarla anlatılması bu unsura ait kesin bir isimlendirilmenin yapılamadığını göstermektedir. Bu kavramların arasında söz konusu bölümü anlam olarak en iyi ifade eden terim “*tepelik*” olduğu için biz çalışmamızda bu unsurdan bahsederken “*tepelik*” ifadesini kullanmayı tercih ettik. Kare ya da dikdörtgen prizma şeklinde, klasik tarzda bir forma sahip va'z kürsülerine baktığımızda her va'z kürsüsünün “*arkalık*” bölümünün üstünde bir “*tepelik*”

Bu unsurları dikkate alarak Eski Cami, Muradiye Camii, Üçşerefeli Cami ve Selimiye Camii va'z kürsülerini değerlendirdiğimizde dört kürsünün de kare kesitli ayaklar üzerine oturduğu görülmektedir. Eski Cami va'z kürsüsünün ayakları diğer kürsülerin ayaklarına göre 0.03m. yükseklikleri ile oldukça kısa tutulmuş ayaklardır. Yerden 0.42 m. yüksek olan Selimiye Camii va'z kürsüsü ayak bölümü ise bu örneklerin içinde en uzun olanıdır. Eski Cami, Muradiye Camii ve Üçşerefeli Cami va'z kürsülerinin ayaklarının arası düz tutulmuş olduğu halde Selimiye Camii va'z kürsüsünün ayakları arasındaki bağlantı Bursa kemeri ile sağlanmıştır. Ayakların arasının düz tutulan va'z kürsülerine örnek olarak İstanbul Bayezid Camii va'z kürsüsü ve aynı camideki aşır kürsüleri, İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, İstanbul Mesih Ali Paşa Camii, İstanbul Fatih Camii, İstanbul Kösem Sultan Camii va'z kürsüleri verilebilir. Ayakların arasının çeşitli formdaki kemerlerle bağlandığı va'z kürsülerine örnek olarak İstanbul Süleymaniye Camii sedef kakmalı va'z kürsüsü, aynı camide yer alan aşır kürsüsü, İstanbul Rüstem Paşa Camii, İstanbul Kılıç Ali Paşa Camii, İstanbul Yeni Camii va'z kürsüleri örnek olarak gösterilebilir. Her iki uygulama için örnekler çoğaltılabilir.

Va'z kürsülerinin gövdelerine gelince, incelediğimiz dört örneğin de gövdesi kare prizma formundadır. Bu kürsülerin arasında Selimiye Camii va'z kürsüsü 2.25 m. yüksekliği ile en uzun kürsü olarak dikkati çekmektedir. En kısa kürsü ise 1.50 m. yüksekliği ile Muradiye Camii va'z kürsüsüdür. Eski ve Üçşerefeli Camileri'nin va'z kürsüleri ise 1.78 m. olup aynı yüksekliğe sahiptirler. Muradiye Camii ve Selimiye Camii kürsülerinin gövdeleri tek bölüm olarak düzenlenmiştir. Tek bölüm düzenlenmesinden oluşan gövdelere örnek olarak İstanbul Bayezid Camii'nde yer alan aşır kürsüleri verilebilir. Genellikle va'z kürsüsü gövdeleri birden çok bölümden oluşan düzenlemeleriyle dikkati çekmektedir. Eski Cami va'z kürsüsünün gövdesi üst üste yerleştirilmiş üç yatay dikdörtgen panodan oluşmaktadır. Üçşerefeli Cami kürsüsü ise iki bölümden müteşekkildir. Eski Cami va'z kürsüsünün her bir bölümünde dikdörtgen tablalar vardır. Bu caminin içinde yer alan başka bir va'z kürsünün gövdesi de yine tamamen yatay ve dikey dikdörtgen tablalarla düzenlenmiştir. XVI. yy.'a ait bazı va'z kürsüsü örneklerinde dikdörtgen tablolardan oluşan düzenleme gövdenin bir bölümünde, özellikle alt kısımlarında ve arka yüzlerinde kullanılmıştır, bütün gövdenin tablalarla düzenlendiği başka bir va'z kürsüsü örneğine biz rastlayamadık, bu düzenleme daha çok XV. ve XVI. yy. kapı kanatları ve pencere kapaklarında dikkati çekmektedir. Üçşerefeli Cami va'z kürsüsü gövdesinin alt bölümünde kemerli bir düzenleme hakimdir. Gövdenin alt bölümünde kemerli panoların olduğu va'z kürsülerine örnek olarak İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, İstanbul Bayezid Camii, İstanbul Üsküdar Mihrimah Camii, İstanbul Şehzade Camii va'z kürsüleri verilebilir. Bu örnekler de yine çoğaltılabilir. Üçşerefeli Cami gövdesinin ikinci bölümü sonsuz gelişen şemaya uygun olarak düzenlenmiş geometrik kompozisyonlardan oluşmaktadır.

kısmı bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu iki kavram farklı bölümlere işaret eden birer terim olarak değerlendirilmelidir.

Günümüze intikal eden va'z kürsüsü örneklerinin çoğunun gövdesinde bu düzenleme anlayışı hakimdir, sadece kompozisyonlar farklıdır. Bu nedenle biz örneğimizle hem motif hem de kompozisyon açısından da benzerlik gösteren örnekleri süsleme ile ilgili değerlendirme kısmımızda ele alacağız. Burada sadece iki bölümden oluşan gövdenin üst bölümünün alt bölümünden farklı bir düzenlemeye sahip olduğunu belirtmek istedik.

İncelemiş olduğumuz örneklerin üçünde korkuluk şebekesi vardır, sadece bir örnekte Üçşerefeli Cami va'z kürsüsünde bu bölüm düz ahşap panolarla kapatılmıştır. Korkuluk şebekeleri üç kürsüde de düz ve sade ahşap çıtların dikey olarak yan yana yerleştirilmesinden oluşan parmaklık şeklinde bir düzenlemeye sahiptir. Dört örnekte de kürsünün ön yüzlerinde korkuluk şebekesinin olduğu bölüm farklı olarak düzenlenmiştir. Eski Cami va'z kürsüsünde bu bölümün orta kısmı eğimlidir ve köşelerde üçgen alanlar yer almaktadır. Muradiye Camii va'z kürsüsünde ise yatay olarak düzenlenmiş dikdörtgen pano içinde iki sıra geometrik kompozisyon vardır. Bu bölümün üstü tam orta kısımda eğimlidir. Üçşerefeli Cami'nde bu bölüm üst üste yerleştirilmiş iki adet düz dikdörtgen panodan oluşmaktadır. Selimiye Camii va'z kürsüsünde ortada eğimli bir bölüm ve köşelerde üçgen alanlar bulunmaktadır. Eğimli bölümle üçgen alanların arasında ise eğim boyunca uzanan ve önden arakaya doğru kısalarak devam eden dikey yerleştirilmiş düz ve sade çubuklardan oluşan parmaklıklı korkuluk vardır. XVIII. yy. öncesine ait va'z kürsüsü uygulamalarında korkuluk bölümleri genellikle dikey yerleştirilmiş çubuklardan oluşan bir parmaklık şeklinde ya da daha yaygın olarak kafes tekniğinde sonsuz gelişen geometrik motiflerden oluşan bir şemada düzenlenmiştir. Bizim örneklerimiz ilk gruba dahildir, benzer korkuluklu kürsülere örnek olarak İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii, İstanbul Bayezid Camii, İstanbul Firuz Ağa Camii, İstanbul Kösem Sultan Camii va'z kürsüleri gösterilebilir.

Korkuluk şebekesinin dört köşesinde yer alan babalara ve topuzlara gelince, Muradiye Camii dışındaki üç örnekte bu unsurlar birbirine çok benzemektedir. Babaların köşeleri pahlanmış ve üzerlerine alt ve üstleri dairevi formda olan sade topuzlar yerleştirilmiştir. Muradiye Camii'nde ise köşeleri pahlanmış babaların üzeri konik şekilde kapatılmıştır. Yapmış olduğumuz araştırmalarda özellikle topuzların form ve şekil açısından örnekten örneğe farklılık gösterdiği dikkatimizi çekti. Bazı va'z kürsülerinde topuz üzerinde yükseldiği baba yok denilecek kadar kısa tutulurken İstanbul Kadirga Sokollu Camii, İstanbul Mesih Ali Paşa Camii örneklerinde olduğu gibi, bazılarında da oldukça yüksek yapılmıştır İstanbul Süleymaniye Camii, İstanbul Yeni Cami, İstanbul Fatih Camii va'z kürsülerinin babaları gibi. Camilerin içinde yer alan aşır kürsülerinde ise bu unsurlara rastlanmamaktadır. İstanbul Bayezid Camii ve İstanbul Yavuz Sultan Selim camilerinin topuzları bugün mevcut değildir. Bunlar ve bu durumda olan benzer örnekler bize açık bir şekilde baba ve topuz unsurlarının ayrı unsurlar olarak ele alınması gerektiğini göstermektedir. Topuzlar va'z kürsülerinin en uç ve en hassas yerleri olduğu için kırılıp değiştirilme olasılığı en muhtemel yerlerden biridir. İncelemiş olduğumuz örneklerde de, Muradiye Camii va'z kürsüsünün konik unsurları dışındakiler için bunu söylemek mümkündür.

Tepelik bölümü her kürsüde mevcut bir unsur değildir. Bizim ele almış olduğumuz örneklerin içinde bir tek Selimiye Camii va'z kürsüsünde bulunmaktadır. Bu unsur şekil itibariyle örnekten örneğe farklılık göstermektedir. Tepelik kısmına sahip va'z kürsülerine örnek olarak İstanbul Süleymaniye Camii, Atik Valide Sultan Camii, İstanbul Mesih Ali Paşa Camii, İstanbul Yeni Cami, İstanbul Fatih Camii va'z kürsüleri gösterilebilir.

Araştırmamız dahilindeki örneklerin malzeme, teknik ve süsleme açısından değerlendirilmesine gelince, incelemiş olduğumuz bütün va'z kürsüleri boyama ve vernikleme gibi bir çok işleme tabi tutulmuş olduklarından dolayı malzemenin cinsi konusunda tayininde bulunmak oldukça güçtür. Ancak bazı kaynaklardan da istifade ederek genellikle kullanılan malzemenin ceviz ağacı olduğunu söylemek mümkündür.

Kullanılan teknikler, Eski Cami va'z kürsüsünde geçme ve kakma, Muradiye Camii va'z kürsüsünde çitalı kafes ve kafes oyma teknikleri kullanılmıştır. Üçşerefeli Cami ve Selimiye Camii va'z kürsülerinin gövdelerinde gerçek künde-kari tekniği dikkati çekmektedir, Selimiye Camii va'z kürsüsünün tepelik bölümü ise kafes oyma tekniği ile yapılmıştır.

İncelemiş olduğumuz va'z kürsüsü örneklerinde kullanılmış olan süslemeler daha çok geometrik motiflerden oluşmaktadır. Sadece Selimiye Camii tepelik bölümünde bitkisel süslemelere yer verilmiştir.

Eski Cami va'z kürsüsünün gövdesinde görülen geometrik kompozisyonlar iç içe geçmiş dikdörtgenlerden oluşmaktadır. Bu dikdörtgenlerin ortasında kartuşlar bulunmaktadır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu şemadaki bir kompozisyona başka bir örnekte rastlayamadık.

Muradiye Camii va'z kürsüsünün gövdesinde iç içe geçen altıgenlerden oluşan ve sonsuz gelişen geometrik şemaya göre düzenlenmiş kompozisyonun merkezinde altı kollu yıldız motifi vardır. Çatma kafes tekniği uygulamaları genellikle va'z kürsülerinin korkuluk bölümlerinde dikkati çekmektedir. Va'z kürsülerinin dışında bu teknik minber korkuluklarında da görülmektedir. Söz konusu yapının içinde bulunan minberin köşk kısmındaki korkulukta da iç içe altıgenlerden oluşan bir şema mevcuttur. Bu şemanın bir benzeri farklı bir teknikte İstanbul Kanuni Türbesi'nin dua mahfiline çıkışta yer alan kapı kanadında da uygulanmıştır. İç içe geçmiş sekizgenlerin merkezinde sekiz kollu yıldız, yine iç içe geçmiş ongenlerin merkezinde on kollu yıldız motiflerinin olduğu örnekler görülmekle birlikte bu örnekteki gibi iç içe altıgenlerden oluşan şemaya bu örneğin dışında başka yapılarda rastlayamadık. Va'z kürsüsünün ön yüzünde, gövdenin üst kısmında iki kalın ahşap bölmenin arasında ise kafes oyma tekniğinde iki sıra altıgen ve altı kollu yıldızlardan oluşan yine sonsuz şema anlayışına göre gelişen geometrik bir kompozisyon bulunmaktadır. Aynı düzenlemeye sahip kompozisyonu künde-kari tekniğinde Edirne Üçşerefeli Camii kapı kanatlarında, İstanbul Süleymaniye Camii pencere kapaklarında, İstanbul II. Selim Türbesi'nin dua mahfili çıkışındaki kapı kanadında, Ayasofya avlusundaki III. Mehmed Türbesi'nin kapı kanatlarında da görmek

mümkündür. Bu kompozisyondaki örnekler çoğaltılabilir. Muradiye Camii va'z kürsüsünün ön yüzünde yer alan korkuluk bölümündeki gibi kafes oyma tekniğinde uygulanışı, sadece İstanbul Şehzade Camii va'z kürsüsü korkuluğunda dikkatimizi çekti.

Üçşerefeli Cami va'z kürsüsünün gövdesindeki geometrik kompozisyonun merkezine on kollu yıldızlar yerleştirilmiştir. Yıldız motifleri birbirine sekizgenlerle bağlanarak sonsuz bir açılım sağlamıştır. Aralarda ise üçgenler, baklava dilimleri ve beşgenler yer almaktadır. Merkezde on kollu yıldızların olduğu kompozisyonlar va'z kürsüsü gövdelerinde, kapı kanatları ve pencere kapaklarında uygulanmış olmakla birlikte, bu geometrik kompozisyonun bir benzeri görülememiştir. İstanbul Atik Valide Camii'nin pencere kapaklarından biri çok benzemekle birlikte merkezdeki on kollu yıldızın bağlantıları oldukça farklı bir şekilde gelişmektedir.

Selimiye Camii va'z kürsüsü gövdesindeki kare ve dikdörtgenlerden oluşan geometrik şemaya benzer örnekler bu caminin kapı kanatlarında ve pencere kapaklarında, İstanbul Kadırga Sokollu Mehmet Paşa Camii va'z kürsüsü gövdesinde, İstanbul Kösem Sultan Camii va'z kürsüsü gövdesi ve kapı kanatlarında, İstanbul Edirnekapı Mihrimah Sultan Camii'nin kapı kanatlarından birinde, İstanbul Beşiktaş Sinan Paşa kapı kanatlarında, İstanbul Yavuz Sultan Selim Camii haziresindeki Şehzadeler Türbesi'nin bir pencere kapağında da görülmektedir. Oldukça sevilerek uygulanan bu kompozisyonla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Selimiye Camii va'z kürsüsünün tepeliğindeki süslemeler bitkisel kompozisyonlardan oluşmaktadır. Girift bir kompozisyon içinde yer alan palmet, rumi ve kıvrım dallarının arasında stilize karanfil motifleri de dikkati çekmektedir. Simetrik olarak düzenlenmiş kompozisyonun ortasında üst üste yerleştirilmiş palmet motifleri vardır. Yarım yuvarlak şeklinde olan tepeliğin kenarları stilize palmet dizileri ile çevrelenmiştir, tam tepe noktasında nara da benzeyen stilize bir motif yer almaktadır. Üzerindeki birleştirmeler ve çivi izlerinden anarıldığı da anlaşılan bu tepelik Selimiye Camii'nin diğer unsurlarındaki itinalı işçilik dikkate alındığında ikinci sınıf bir işçilik sergilemektedir denilebilir. XVI. yy.'a tarihlenen yapıların içinde tepeliği olan diğer örnekler İstanbul Süleymaniye Camii, İstanbul Atik Valide Camii ve İstanbul Mesih Ali Paşa Camii va'z kürsüleridir. XVII. Yüzyıl örnekleri ise İstanbul Yeni Cami ve İstanbul Fatih Camii va'z kürsüsü tepelikleridir. XVIII. yüzyılda bu unsurun va'z kürsülerinde daha yaygın olarak uygulanmış olduğu dikkati çekmektedir. Birkaç örneğin dışında bu dönem tepeliklerde daha çok Barok formlar ve süslemeler yer almaktadır. Bu döneme ait örneklerden bizim örneğimizle ilgili çağrışımlar da yaptığı için sadece İstanbul Kaptan Paşa Camii va'z kürsüsü tepeliğini zikretmek istiyoruz.

Yüzyıllara göre tepeliklerde görülen süslemeleri değerlendirecek olursak, XVI. yy.'a ait üç örneğin tepeliklerinin şekil olarak birbirine yakan oldukları görülmektedir. Süleymaniye Camii va'z kürsüsü tepeliği üçgene yakın bir forma sahipken, Atik Valide Camii ve Mesih Ali Paşa Camii kürsülerinin tepelikleri üçgen formunda düzenlenmiştir. Süleymaniye Camii va'z kürsüsü tepeliğinin etrafı bir sıra stilize palmet motifleriyle çevrelenmiş olup tepeliğin ortası daha iri bir palmetle taçlandırılmıştır, Atik Valide

Camii kürsüsünde de aynı düzenleme söz konusu olmakla birlikte palmet dizisindeki palmetlerin daha iri olduğu dikkat çekmektedir. Her iki örnekte de tepeliğin iç yüzeyi boş bırakılmıştır, burada herhangi bir süsleme yapılmamıştır. Mesih Ali Paşa Camii va'z kürsüsü tepeliğini çevreleyen palmet dizisi bir iri, bir küçük palmet motifinin dönüşümlü olarak sıralanmasından oluşmaktadır. Üçgen tepeliğin iç yüzeyi ise diğer iki örnekten farklı olarak sonsuz genişleyen altıgenlerden oluşan geometrik bir kompozisyonla bezenmiştir. XVII. yy. örneklerinin tepelikleri hem form hem de teknik ve süsleme açısından bir önceki dönemden oldukça farklıdır. Yeni Cami va'z kürsüsü tepeliği yuvarlak kemer formuna sahip iken, Fatih Camii va'z kürsüsü tepeliği sivri kemer formunda yapılmıştır. İlk örneğin tepeliğinin çevresinde yine bir dizi palmet motifini sıralanmaktadır ve bu dizinin ortasındaki daha iri bir palmet motifini ile tepelik taçlandırılmıştır. İkincisinde bu düzenlemeyi görmemekteyiz, tepeliğin dış konturları düz olarak bırakılmıştır. Her iki örnek de sedef ve bağa kakma tekniği ile gerçekleştirilmiş ince işçilik sergileyen örnekler olup, tepeliklerinin iç yüzeyi vazodan çıkan yarı natüralist çiçeklerden oluşan kompozisyonla dolgulanmıştır. XVIII. yy'a tarihlenen İstanbul Kaptan Paşa Camii va'z kürsüsü¹⁰⁴ tepeliği yuvarlak kemer formunda olup iç yüzeyi kafes oyma tekniğinde yapılmış geometrik süslemelerle bezenmiştir.

Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı gibi XVI. yy. tepelikleri sade yapılmış unsurlar olmalarına karşın, XVII. yy. tepelikleri daha gösterişli ve süslü tepeliklerdir. XVIII. yy. da ise burada vermiş olduğumuz örnekte olduğu gibi sade uygulamaların yanı sıra Barok süslemeli tepelikler ağırlıklı olarak yapılmıştır. Tepeliklerle ilgili yukarıda yüzyıllara göre yapmış olduğumuz değerlendirmeler dikkate alındığında, Selimiye Camii va'z kürsüsü tepeliğinin form, teknik ve süsleme açısından da düşündürücü bir takım özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Söz konusu tepeliğin XVI. ve XVII. yüzyıllarda yapılmış tepeliklerle üslup, teknik ve süsleme açısından bir benzerlik göstermemesi onun bu yüzyıllarda yapılmış olamayacağının da işaretidir. Bu yüzden aksi ispatlanana kadar bugünkü tepeliğin XVIII.yy.da va'z kürsüsüne eklenmiş olduğunu düşünmek mümkündür..

İncelemiş olduğumuz va'z kürsüsü örnekleriyle ilgili en çok sıkıntı çektiğimiz husus bu örneklerin tarihlendirilmesiyle ilgilidir. Üzerlerinde yapımlarına dair bir tarih kitabesi olmadığı gibi bir sançtı ismi veya imzası da bulunmamaktadır. Bu örneklerin çevre koşulları ve doğal afetlerden, yangın gibi felaketlerden en çok etkilenebilecek olan ahşap malzeme ile yapılmış olmaları sıkıntıları daha da arttırmaktadır. Bir diğer problem, va'z kürsülerinin onarımlarına ilişkin olanıdır. Kaynaklarda, bir yangın veya deprem sonrasında, onarım öncesi yapılan tespitlerde incelemiş olduğumuz va'z

¹⁰⁴ Yazımızın değerlendirme bölümünü oluştururken resimlerinden büyük ölçüde istifade ettiğimiz Sayın Ö. Barışta, *a.g.e.*, s.201'deki resimde, kürsünün ait olduğu caminin ismini doğru vermiş, ancak metin kısmında bu kürsü için "*Üsküdar'daki Kaymak Mustafa Paşa Camisinin vaaz kürsüsü*" demiştir. Resimde de "*va'z kürsüsü*" ifadesi yerine "*minber*" ifadesini kullanmıştır. Söz konusu sayfada bir takım karışıklıkların olduğu dikkati çekmektedir.

kürsülerine ilişkin bir veriye rastlayamadık. Yapıların tanıtımı esnasında daha geniş yer vermiş olduğumuz bu konuyu burada yeniden ele almayacağız, ancak bu camilerin günümüzde geçirmiş oldukları restorasyonlara dair bir takım bilgilere ulaşabilirken, bunların arasında va'z kürsülerine yer verilmemiş olması açıklanması güç bir durumdur.

Eski Cami va'z kürsüsü, hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz kürsüdür. Bu kürsü ile ilgili en önemli bilgi Hacı Bayrâm-ı Velî'nin makam kürsüsü olması ile ilgili olanıdır. Fakat daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu konu ile ilgili veri ve delil yetersizliği söz konusudur. Bu yüzden elde mevcut bilgilere göre Evliya Çelebi'nin de bahsetmiş olduğu Hacı Bayrâm-ı Velî tarafından kullanılmış olan bu va'z kürsüsünü, şimdilik orijinal kabul edip XV.yy'a tarihlendirebiliriz.

Edirne Muradiye Camii va'z kürsünün caminin içinde bulunan dönemine ait minberle malzeme ve teknik açısından benzerlik göstermesi, caminin dönem özellikleri ile üslup birliği içerisinde olması gibi hususlar da dikkate alındığında XV.yy.'da yapılmış olduğunu söylemek mümkündür.

Üçşerefeli Cami va'z kürsü, bazı bölümleri onarılmış olmasına rağmen, caminin dönemine ait orijinal olarak korunmuş pencere kapaklarıyla malzeme, teknik, süsleme ve üslup açısından benzerlik göstermesi gibi hususlar dikkate alındığında XV.yy'a tarihlenebilir.

Yukarıda işaret ettiğimiz hususları göz önünde bulundurduğumuzda, Selimiye Camii va'z kürsüsünün gövdesinin dönemine ait olduğunu, ancak tepelik bölümünün orijinallliğini kaybedecek kadar müdahalelere maruz kaldığını veya daha sonraki yüzyıllarda eklenmiş olabileceğini söylemek mümkün görünmektedir.

Sonuç olarak, Edirne'deki Osmanlı devri camilerinin içinde bulunan va'z kürsüsü örneklerinin onarım ve ilavelerle günümüze ulaşmış döneminden örnekler olduğunu (bir arşiv belgesine rastlayıncaya kadar) şimdilik düşünebiliriz. Bu örneklerin en erken tarihlieleri XV.yy'a aittir. Özellikle, Muradiye Camii, Üçşerefeli Cami ve Selimiye Camii va'z kürsülerinin gövdelerinde görülen süsleme programlarının içinde bulunmuş oldukları camilerin diğer unsurlarında bulunan süslemelerle de ortak özellikler taşıması bunların belli bir program dahilinde yapıldıklarını göstermektedir. Ehl-i Hiref Teşkilatı'nın tam anlamıyla XV.yy sonlarında örgütlenmiş olduğu bilinmekle birlikte, XV.yy.ın ilk yarısında da özellikle Bursa ve Edirne'deki nakış atölyelerinin faaliyetlerinin yoğun olduğunu mevcut örnekler kanıtlamaktadır.

KAYNAKLAR

Ahunbay, Zeynep, *Selimiye Mosque And Its Social Complex*, Ankara 2012.

Akcıl, N. Ç., C. Özer, "Murâdiye Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.31, İstanbul 2006, s.199-201.

- Akın, G., “Edirne Selimiye Camii’ndeki Müezzîn Mahfili Üzerine Düşünceler”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.27-38.
- Apa, G., “Üsküdar Sultan Camilerinde Vaaz Kürsüleri”, *Üsküdar Sempozyumu VI* <http://www.uskudar.bel.tr/tr-bilgi/sayfalar/Sempozyum.aspx?SymposiumID=2>, s.251-270.
- Arseven, C. E., “Kürsü”, *Sanat Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1950, s.1199-1200.
- Aslanapa, O., *Edirne’de Osmanlı Devri Âbideleri*, İstanbul 1949.
- Aslanapa, O., *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986.
- Aslanapa, O., *Türk Sanatı*, 2. Basım, İstanbul, 1989.
- Ayverdi, E. H., Osmanlı Mi’mâmarisinde Çelebi ve II.Sultan Murad Devri 806-855 (1403-1451), İstanbul 1972.
- Azamat, N., “Hacı Bayrâm-ı Velî ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul 1996, s.442-447.
- Barışta, H. Ö., Selçuklu Ahşap İşçiliğinden Bazı Örnekler ve Tanınmış Birkaç Parça Üzerine”, *I-II Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri*, Konya 1993, s.87-108.
- Barışta, H. Ö., “Osmanlı İmparatorluğu Geç Dönem Ağaç İşlerinin Eyüp Sultan’dan Seçkin Örnekleri”, *Eyüp Sultan Sempozyumu VII*, İstanbul 2003, s.84-89.
- Barışta, H. Ö., “Klasik Dönem İstanbul Camilerinden Bazı Vaız Kürsüleri”, *Cumhuriyet’in 80. Feth’in 550.Yılında İstanbul’a Armağan*, İstanbul 2004, s.68-72.
- Barışta, H. Ö., *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri*, Ankara 2009.
- Berkey, J. P., “Storytelling, Preaching, and Power in Mamluk Cairo”, *Mamluk Studies Review*, Vol. 4, Chicago 2000, pp.53-73.
- Bozer, R. *15. Yüzyılın Ortasına Kadar Anadolu Türk Sanatında Ahşap Kapılar*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi (Sanat Tarihi) Anabilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992.

- Bozer, R. "Edirne Selimiye Camii'nin Ahşap Kapı ve Pencere Kanatları", *Vakıf ve Kültür Dergisi*, C. 1, No:3, Ankara 1998, s.31-33.
- Bozer, R. "Süleymaniye'nin Ahşapları", *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi*, Ankara 2007, s.229-330.
- Çelebi, Evliya, *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya-Kayseri-Antakya-Şam-Urfa-Maraş-Sivas-Gazze-Sofya-Edirne*, Haz. S.A.Kahraman-Y.Dağlı, C. 3., 2.Kitap, İstanbul 2006.
- Çetin, E., "Günümüzde Yapılan Selimiye Cami Restorasyonu", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.81-86.
- Çoruhlu, Y., "Kürsü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.573-574.
- Devellioğlu, F., *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, (Haz. A. S. Güneýçal), 13. Baskı, Ankara 1996, s.537.
- Ersoy, A., *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul 1993.
- Ettinghausen, E. "Some Decorative Shemes In The Religious Architecture of Sinan", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.333-346.
- Eyice, S., "İlk Osmanlı Devri'nin Dini-İçtimai Bir Müessesesi Zâviyeler ve Zâviyeli – Camiler", *İstanbul İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 23, Ekim 1962 – Şubat 1963, No: 1-2, İstanbul 1963, s.3-80.
- Goodwin, A., *History of Otoman Architecture*, London 1971.
- Huart, Cl., Sadan, J., "Kursi", *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), Vol. XI, (Fasc. 179-180), Leiden 2000, p.509.
- Karamağaralı, B., "Edirne Eski Camiin Kitabeleri ve Mimarimizdeki Yeri", *Vakıflar Dergisi*, S.IX, Ankara 2006 Tıpkı Basım, s.331-336.
- Karanfil, Ö., *Edirne'deki Erken Osmanlı Dönemi Yapılarında Malzeme Kullanımı*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2009.
- Kuban, D., *Sinan'ın Sanatı ve Selimiye*, İstanbul 1997.

- Kuban, D., *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007.
- Mülayim, S., A.V. Çobanoğlu, “Selimiye Camii ve Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul 2009, s.430-434.
- Osman, R., *Edirne Evkâf-ı İslâmiyye Tarihi Camiler ve Mescitler*, (Sad. Ülkü (Ayan) Özsoy), Ankara 1999,
- Önköl, H., *Camilerimiz*, Ankara 1995.
- Peremeci, O. N., *Edirne Tarihi*, 2. Basım , Edirne 2011.
- Radtko, B. , “WA' IZ”, *The Encyclopedia of Islam* (New Edition), Vol. XI, (Fasc. 179-180), Leiden 2000, p.56.
- Saat, A., *İstanbul Selâtin Camilerindeki Vaaz Kürsüleri*, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2008.
- Sönmez, N., Z. Sönmez, “Tarihi Belgelerin Işığında Edirne Selimiye Camisi”, *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri (Ankara 24-27 Ekim 1988)*, Ankara 1996, s.73-80.
- Sözen, M., Tanyeli, U., *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1992.
- Türkçe Sözlük*, C. 2 , Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu, Yeni Baskı basım yeri ve yılı yok.
- Yardı, A., “Temel Kültür Müesseselerimizden Dârülhadisler”, *Ekrem Hakkı Ayveri Hâtıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 56-119.
- Yavuz, Y. Ş., “Kürsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.26, Ankara 2002, s.572-573.

Fot. 1- Edirne Eski Camii Va'z Kürsüsü Ön Yüzü.

Fot.2- Edirne Eski Camii Va'z Kürsüsü Sol Yan Yüzü.

Fot.3- Edirne Eski Camii Va'z Kürsüsü Sağ Yan Yüzü.

Fot.4- Edirne Eski Camii Va'z Kürsüsü ve Üzerindeki “Makam-ı Hacı Bayrâm-ı Velî” Hattı.

Fot.5- Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Ön Yüzü.

Fot.6- Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Sol Yan Yüzü.

Fot.7- Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Sağ Yan Yüzü.

Fot.8- Edirne Muradiye Camii Va'z Kürsüsü Ayrıntısı.

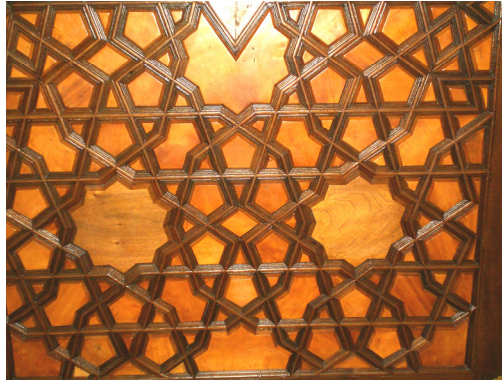
Fot.9- Edirne    şerefeli Camii Va'z Kürsüsü  n Y z .

Fot.10- Edirne    şerefeli Camii Va'z Kürsüsü Sol Yan Y z .

Fot.11- Edirne    şerefeli Camii Va'z Kürsüsü sağ Yan Y z .

Fot.12- Edirne    şerefeli Camii Va'z Kürsüsü  n Y z Ayrıntısı.

Fot.13- Edirne Selimiye Camii Va'z Kirsüsü Ön Yüzü.

Fot.14- Edirne Selimiye Camii Va'z Kirsüsü Sol Yan Yüzü.

Fot.15- Edirne Selimiye Camii Va'z Kirsüsü Sağ Yan Yüzü.

Fot.16- Edirne Selimiye Camii Va'z Kürsüsü Ayrıntısı.

Fot.17- Edirne Selimiye Camii Va'z Kürsüsü Tepeliği.